

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Manisa, 2025

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
EKONOMİ VE FİNANS PROGRAMI**

**Döviz Kurunun Türkiye'nin İthalatı ve İhracatı Üzerine Etkileri :
Ekonometrik Bir Analiz**

Tuğçe ARALAR

**Danışman
Doç. Dr. İsmail METİN**

MANİSA, 2025

**TUĞÇE
ARALAR**

**DÖVİZ KURUNUN
TÜRKİYE'NİN
İTHALATI VE**

2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü Ekonomi ve Finans Ana Bilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu ,her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zeka ve program kullanılmadığını beyan ederim.

09/12//2025

Tuğçe Aralar

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Tuğçe Aralar

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı

Danışman:Doç. Dr.İsmail METİN

Bu tez çalışmasında döviz kurunun Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı üzerinde nasıl ve ne derecede bir etki bıraktığı ve sonuçları araştırılmıştır. Çalışmanın amacı; döviz kurlarının Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı üzerindeki etkilerini ekonometrik yöntemle incelemek ve olumlu, olumsuz ya da nötr bir etki bırakıp bırakmadığını saptayarak literatüre katkı sağlamaktır. Çalışmanın yöntem bölümünde zaman serileri analizleri uygulanmış ve tüm analizler Eviews 11 programı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ulaştığımız bulgular Döviz kurunun Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı üstünde hem olumlu hem olumsuz etkileri olan bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu çalışma literatüre önemli katkılar sağlamakta olup gelecekteki çalışmalarda, farklı veri setleri ve modellerle yapılacak analizler, döviz kuru-dış ticaret ilişkisine dayalı daha kapsamlı bir vizyon sunabilir.

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru, Dış ticaret, İthalat, İhracat, Ekonometrik yöntem

2025,80 sayfa

ABSTRACT

MsC/ Phd Thesis

Tuğçe Aralar

Manisa Celal Bayar University

Graduate School of Education

Department of Economic and Finance

Supervisor :Assoc. Doç.Dr.İsmail.METİN

In this thesis study, how and why the exchange rate had such an effect on Turkey's imports and exports and the results were investigated. The purpose of the study is to examine the effects of exchange rates on Turkey's imports and exports with economic methods and to contribute to literature by determining whether it has a positive negative or neutral, it was applied apply it to the time series analysis in the method section of the study. It was realised with the eviews 11 program. The findings we reached in the study show that the Exchange rate has a relationship that is both positive and negatively effective on imports and exports. this study makes important contributions, and the analyses to be made with different data sets and models in future studies put exchange rate and with about foreign trade it could offer a more sweeping vision on its relationship

Key Words : Exchange Rate, Foreign Trade , Export, Import , Economic methods

2025, 80 pages

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın her aşamasında desteği ve yönlendirmeleriyle saygıdeğer danışman hocam Sayın Doç.Dr.İsmail Metin'e, Mülakat süreci ve eğitim aşamasında bana bu yolu açıp beni seçen gelişimime katkıda bulunan çok değerli bölüm başkanımızın Sayın Prof. Dr. Hatice Yurtveser ve Sayın Prof. Dr. Füsun Küçükbay hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bunun yanında şuan hayatta olmayan ve kariyer yolculuğumda tezli yüksek lisans deneyimimi yaşamamı isteyen annem Sibel Dişöz 'e sonsuz minnet ve teşekkürlerimi ithaf ederim.

Tuğçe Aralar

Manisa,2025

ŞEKİLLER DİZİNİ

SAYFA

Şekil 1 : Efektif Döviz Kuru Formülü.....	17
Şekil 2: Reel Efektif Döviz Kuru Değişken Grafiği.....	44
Şekil 3: İharacat Değişkenin Grafiği.....	45
Şekil 4: İthalat Fonksiyonu için AR karakteristik polinom Konumu.....	56

Tablolar Dizini

	SAYFA
Tablo 1 : Mutlak Üstünlükler Teorisi	4
Tablo 2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	5
Tablo 3: Döviz kuru ile Dış Ticaret Arasındaki ilişki ve Literatür Taraması.....	39
Tablo 4: Varyansların Açıklanması.....	43
Tablo 5: Birim Kök Test Bulguları.....	49
Tablo 6: İhracat Fonksiyonu için Optimal Gecikme Sayısının Belirlenmesi.....	51
Tablo 7: İhracat Fonksiyonu Var Analizi.....	51-52
Tablo 8: Trace ve Max Eigenvalue İstatistik Sonuçları.....	53
Tablo 9: FMOLS ve DOLS Sonuçları.....	54
Tablo 10: Granger Nedensellik Sonuçları.....	54
Tablo 11: İthalat Fonksiyonu için Optimal Gecikme Sayısı.....	55
Tablo 12: İthalat Fonksiyonu için VAR Analizi.....	57
Tablo 13: Trace ve Max Eigenvalue İstatistik Sonuçları.....	58
Tablo 14: FMOLS ve DOLS Sonuçları.....	59
Tablo 15: Granger Nedensellik Sonuçları.....	59-60

DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE’NİN İTHALATI VE İHRACATI ÜZERİNE ETKİLERİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
TEŞEKKÜR METNİ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET - DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1.1. GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİ.....	1
1.1.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri	
1.1.1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi.....	
1.1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	
1.1.2. Neo-Klasik Dış Ticaret Teorileri	
1.1.2.1. Fırsat Maliyetleri.....	
1.1.2.2. Faktör Donatımı Teorisi.....	
1.2. YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ	
1.2.1. Nitelikli İşgücü Teorisi	
1.2.2. Teknoloji Açığı Teorisi.....	
1.2.3. Ürün Dönemleri Teorisi.....	
1.2.4. Tercihlerde Benzerlik Teorisi.....	
1.2.5. Ölçek Ekonomileri Teorisi.....	
1.2.6. Monopolcü Rekabet Teorisi.....	
1.2.7. Endüstri-İç Ticaret Teorisi.....	
1.2.8. Varlık Teorisi.....	
1.2.9. Taşıma Giderleri ve Dış Ticaret Teorisi.....	
1.2.10 Çevre Standartları ve Dış Ticaret Teorisi.....	

İKİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURLARI

2.1. DÖVİZ KURU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

- 2.1.1. Döviz Alış Kuru.....
- 2.1.2. Döviz Satış Kuru.....
- 2.1.3. Kur Marjı.....
- 2.1.4. Dolaysız Kur
- 2.1.5. Çapraz Kur
- 2.1.6. Nominal Döviz Kuru
- 2.1.7. Reel Döviz Kuru
- 2.1.8. Spot (Vadesiz) Kur
- 2.1.9. Forward (Vadeli) Kur.....
- 2.1.10. Efektif Döviz Kuru.....

2.2. DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

- 2.2.1. Sabit Kur Sistemi
- 2.2.2. Dalgalı (Esnek) Kur Sistemi
- 2.2.3. Karma Kur Sistemi

2.3. DÖVİZ KURUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....

- 2.3.1. Döviz Arzı
- 2.3.2. Döviz Talebi
- 2.3.3. Ödemeler Dengesi
- 2.3.4. Faiz Oranları
- 2.3.5. Diğer Faktörler

2.4. DÖVİZ KURU HAREKETLERİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER.....

- 2.4.1. Dış Ticaret Yaklaşımı
- 2.4.2. Satınalma Gücü Paritesi Yaklaşımı
 - 2.4.2.1. Mutlak Satınalma Gücü Paritesi
 - 2.4.2.2. Göreceli Satınalma Gücü Paritesi
- 2.4.3. Parasalcı Döviz Kuru Yaklaşımı
- 2.4.4. Portföy Dengesi Teorisi

2.5. TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİNE BAĞLI OLARAK DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ.....

- 2.5.1. 1923-1950 Dönemi Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaretin Gelişimi
- 2.5.2. 1950-1960 Dönemi Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaretin Gelişimi
- 2.5.3. 1960-1980 Dönemi Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaretin Gelişimi
- 2.5.4. 1980-1990 Dönemi Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaretin Gelişimi
- 2.5.5. 1990-2000 Dönemi Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaretin Gelişimi
- 2.5.6. 2000 Sonrası Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaretin Gelişimi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE’NİN İTHALATI VE İHRACATI ÜZERİNE ETKİLERİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ LİTERATÜR VE YÖNTEM

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

3.2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

3.2.1. Çalışmanın Amacı.....

3.2.2. Çalışmanın Yöntemi.....

3.3. AMPİRİK ANALİZ VE BULGULAR.....

SONUÇ.....

KAYNAKÇA.....

GİRİŞ

Döviz kurları, ithalat ve ihracat arasındaki ilişki ekonomik anlamda uzun yıllardır ekonomik araştırma yapan araştırmacıların ve bu konu ile ilgilenenlerin dikkatini çeken bir araştırma konusu olmuştur. Döviz kurları ülke ekonomilerinde entegrasyon ve istikrarı görmemizi sağlayan en önemli makroekonomik değişkenlerden biridir. Döviz kurlarında meydana gelebilecek bir dalgalanma kur belirsizliğine neden olacağı için ülkelerin dış ticaretini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu nedenle döviz kurları ve dış ticaret hadleri arasındaki nedenselliğin rolü literatürde halen araştırma konusudur.

1980 sonrası ihracata dayalı büyüme hipotezinin benimsenmesi ve Bretton Woods sisteminin terk edilmesi ile döviz kurları önemli ölçüde dalgalanmaya başlamıştır. Küreselleşmenin hız kazanmasıyla döviz kurlarında da oynaklığın arttığı görülmektedir. Oynaklık (volatilité) belli bir piyasanın bir zaman kısıtı altında fiyatının değişimini göstermektedir. Döviz kurundaki artış ihraç edilen ürün ve hizmet fiyatlarını yabancı para cinsinden yurtdışı tüketiciler için ucuzlatarak ihracatçı birimlerin dünya pazarındaki rekabet gücünü arttırmaktadır. Her ülke yaptığı ihracat üzerinden ülkedeki cari açığı kapatıp ithalat giderlerini en aza indirmek ister.

İthalat ve ihracat yapılabilmesi için ülkelerin mevcut para birimlerinin diğer ülkelerin para birimine ya da konvertibl bir para birimine çevrilmesi gerekir. Bu yüzden ülkeler dış ticaret yapabilmek için döviz ve döviz kurunun değişikliğine ihtiyaç duymaktadır ve bu noktada ülkelerin döviz kurları ve dış ticaret ile olan ilişkisi daha çok anlam kazanmaktadır. Bir ülkede ihracat hacmi ne kadar genişse dış ticaret hacmi yüksek, cari açık azdır. Diğer bir ifadeyle, yerel para biriminin değer kazanması ihracatın azalmasına yol açmaktadır ve bu durum döviz kuru ile yakından ilişkili bir olay olarak araştırmacılar tarafından sıklıkla incelenmektedir.

Son dönemlerde Türkiye’de döviz kurlarında yaşanan dalgalanmalar hem iç piyasayı hem de dış ticaret faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dış ticaret hacminin büyük ölçüde ithal girdilere bağımlı olması, Türkiye’de de döviz kuru olgusunun ekonomik yapı içerisindeki önemini sürdürmesine neden olmaktadır. Her ülkenin olduğu gibi Türkiye’nin de ulusal bir para birimi bulunmakta ve bu para birimi uluslararası piyasalarda bir değişim aracı olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de benimsenen döviz kuru politikaları ise doğrudan ithalat ve ihracatın yönünü ve hacmini belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmamın amacı; Döviz kurlarının Türkiye’nin ithalat ve ihracat üzerindeki etkilerinin ekonometrik bir modelle açıklamak ve bu zamana kadar olan dönemsel değişiklikleri teorem olarak inceleyip literatüre katkı

sağlamaktır. Araştırmanın önemi ise dışa açık bir ekonomiye sahip olan Türkiye'nin döviz kurunda meydana gelen değişikliklerin ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi ne derecede etkilediğini görmek ve bu nedenselliğin pozitif ya da negatif yönlü olup olmadığını anlamlandırmaktır.

Söz konusu çalışma üç ana bölüm içermektedir. Çalışmanın ilk bölümünde dış ticaret kavramına genel bir bakışla bakılacak olup geçmişten günümüze kadar kullanılan önemli dış ticaret teorileri detaylı bir şekilde anlatılacaktır dönemsel olarak değişimleri yıl bazında incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümde döviz kuru sistemi ve döviz kuruna yönelik teori, etkileyen faktörler ile Türkiye'de döviz kurundaki meydana gelen değişimlerin dış ticaretle olan ilişkisinin yıllar içindeki değişimi detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

Tez çalışmasının üçüncü ve son bölümünde Türkiye'deki döviz kurundaki değişimlerin dış ticareti hangi şekilde etkilediği ekonometrik analiz yapılarak değerlendirilecek, bu değerlendirmelerde ise yöntem olarak; Granger Nedensellik, VAR, Birim Kök Testleri, Johansen Eş Bütünleşme testlerinin yanında GARCH ve FMOLS/DOLS yöntemleri de kullanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET

DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1.1.GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Bu bölümde klasik ve neoklasik dış ticaret teorileri açıklanıp, alt başlıklar halinde detaylı olarak incelenecektir.

1.1.1.Klasik Dış Ticaret Teorileri

Arz yönlü teoriler olarak da anılmaktadır. Merkantilizm ve Fizyokrat düşünceye tepki olarak doğmuş ve bu düşüncedeki eksiklikleri tamamlamıştır. Klasik teori yaklaşımında; iki farklı ülke ve iki farklı ürün mevcuttur ülkeler bu ürünleri tüketmeye ihtiyaç duyarlar. Para ülkeler arasında bir değişim aracı değildir, değerli madenler kullanılır. Üretim emeğe dayalıdır ve ülke içinde hareketli uluslararası alanda hareketsizdir. Ekonomi tam istihdam da ve tam rekabet koşullarıyla devlet müdahalesi (Invisible hand)¹ yoktur.

Bu başlık altında Mutlak Üstünlükler, Karşılaştırmalı Üstünlükler, Fırsat Maliyetleri ve Faktör Donatım Teorisi ele alınacaktır.

1.1.1.1.Mutlak Üstünlükler Teorisi

Dış ticaretin bilimsel yöntemle analizi ilk kez Adam Smith tarafından mutlak üstünlükler teorisi ile gerçekleştirilmiştir. Emek-değer teorisi olan mutlak üstünlüklere göre bir malın maliyetini belirleyen unsur, malın üretiminde kullanılan homojen nitelikli emektir. Adam Smith Ulusların Zenginliği adlı eserinde teoriyi detaylı olarak ele almış ve uluslararası ticarete hangi ülke hangi malı diğerine göre daha az maliyetle üretiyorsa o mal üretimde uzmanlaşmalı diğer ürünü (üretim maliyeti yüksek olan ürünü) ithal etmelidir.

Mutlak Üstünlükler Kuramının Örnekle Açıklanması

Örnek İle İlgili Varsayımlar;

- Ülkelerde aynı miktar emek kullanılmaktadır.
- İki ülkeli iki mallı model geçerlidir.
- Emek- değer teorisi söz konusudur.

¹ Adam Smith'in Wealt Of Nation eserinde bahsettiği görünmez el yani Invisible hand kuramıdır. Devletin ekonomiye müdahale ettiğinden bahsetmektedir.

<i>ÜLKE</i>	<i>Tekstil Ürünü</i>	<i>Gıda Ürünü</i>
İngiltere	5	10
Türkiye	6	3

Tablo 1: Mutlak Üstünlükler Teorisi

Yukarıda verilen tabloda Türkiye’de 6 birim tekstil ürünü ve 3 birim gıda ürünü üretilirken, İngiltere’de 5 birim tekstil ürünü ve 10 birim gıda ürünü üretilmektedir.

Türkiye tekstil üretiminde mutlak üstünlüğü sahiptir.

İngiltere ise gıda üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olan ülkedir.

Tabloya göre, Türkiye tekstil üretiminde uzmanlaşmalı, İngiltere de gıda üretiminde uzmanlaşmalıdır. Türkiye ve İngiltere, öncelikli iç Pazar ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, ellerinde kalan arz fazlasını karşılıklı olarak takas yoluyla değerlendirerek, birbirlerinden ihtiyaç duydukları ürünleri temin etmelidir.

Ürün fiyatlarının belirlenmesi durumunda ortaya çıkan tablo şu şekildedir: Türkiye, 6 birim tekstil ürünü üretimi karşılığında 3 birim gıda ürünü üretebilmektedir. Bu durum, Türkiye açısından $2T=1G$ oranındadır. Öte yandan İngiltere 5 birim tekstil üretimi karşılığında 10 birim gıda ürünü üretme kapasitesine sahiptir. Bu da İngiltere açısından $1T=2G$ oranına işaret etmektedir.

Mutlak Üstünlükler teorisi yaklaşımında, bir ülke dış ticarette mutlak üstünlük elde ederse, dış ticaretten kazançlı çıkabilmektedir. Ancak Ricardo, teorinin bu varsayımını Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi ile eleştirmiş ve modeli daha gerçekçi bir şekilde ele almıştır (Hepaktan, 2016:30).

1.1.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Ricardo modeli olarak da bilinen karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, uluslararası ticaretin emek verimliliğindeki uluslararası farklılıklardan kaynaklandığı fikrini esas almaktadır. Ricardo modelinde; farklı türde mallar üreten iki ülke verim katsayısının diğerine oranla yüksek olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşıp yalnızca o malın üretimini yapmalıdır. Uzman olmadığı malın üretimini yapmak gibi bir çaba ve kaynak mürşifliğine girmemelidir. Bu teorideki bu yaklaşımla işgücü verimliliğinin önemine giriş yapılmış ve uzmanlaşılacak ürünün ihraç edilmesi gerektiği elde edilen ihracat geliri ile de daha az uzman olduğu ürünü ithal etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı analizlerinde belirlenmesi gereken üç temel koşul vardır. Bunlar:

- Üstünlük derecelerinin,
- İç maliyet yapılarının (iç ticaret haddinin) ve
- Dış ticaret haddinin belirlenmesidir.

<i>ÜLKE</i>	<i>Türkiye</i>	<i>İngiltere</i>
Tekstil	70	20
Gıda	50	40

Tablo 2: Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

Yukarıdaki tabloya göre; her iki ürün de de mutlak üstünlüğe sahip olan ülke Türkiye’dir. Mutlak üstünlükler teorisine göre ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra arza göre birbiriyle değiş tokuş yapılmasını savunmaktadır fakat karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, her iki üründe de mutlak üstünlüğe sahip olsa bile, ülkelerin birbirlerine göre daha düşük fırsat maliyetiyle üretebildikleri mallarda uzmanlaşarak ticaret yapabileceklerini savunur. Bu yaklaşıma göre, Türkiye her iki ürünü de İngiltere’den daha verimli üretse bile, tekstil üretiminde yaklaşık dört kat daha verimli olduğundan bu alanda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Buna karşılık, İngiltere ise gıda üretiminde görece daha az verimlilik farkı bulunduğu için bu üründe karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Dolayısıyla, her iki ülke de uzmanlaştıkları üründe üretim yaparak karşılaştırmalı ticaretten kazanç sağlayabilir. Burada sadece mutlak üstünlükler teorisine göre yaklaşmayıp İngiltere’nin gıda üretimindeki karşılaştırmalı üstünlüğü de dikkate alınıp daha az maliyetle üretimi hususuna yoğunlaşılabilir.

1.1.2. Neo Klasik Dış Ticaret Teorileri

Marjinal faydaya dayanan yeni bir değer teorisini kurarak görüşlerini bu değer teorisiyle geliştirmeyi hedeflemişlerdir. Klasik teorinin birçok varsayımın geçerli bulup evrensel geçerlilikte iktisat kanunlarını savunup soyutlayıcı bir teori getirmişlerdir. Matematikten yararlanıp iktisadi değişkenler arasındaki ilişkiyi fonksiyonlarla ifade etmişlerdir.

Neo-Klasik Değer Teorisi’ne göre malların değeri, toplam faydalarına göre değil, marjinal faydalarına göre ölçülmektedir. Marjinal Fayda Kuramına önem verip tüketici elde ettiği faydayı en yüksek seviyeye çıkarıp bireylerin en yüksek faydaya sahip olması ve fayda maksimizasyonuna ulaşmasını hedeflemişlerdir.

1.1.2.1.Fırsat Maliyetleri

Fırsat maliyetleri teorisinde ülke de hangi ürünü dış piyasaya ihraç ediyorsa onun üretiminin arttırılıp, ihracatı az olan hangi üründen vazgeçileceği anlatılır. Bir ülkenin bir malı diğerle kıyasla daha düşük maliyetle üretmesi ve dış pazarda ürünün ihracatını yapmasıdır. Buna karşılık, üretim maliyetinin yüksek olduğu mallarda ise, söz konusu ürünleri yurtiçinde üretmek yerine, daha uygun maliyetle dış piyasadan ithal etmek ekonomik olarak daha rasyonel bir tercih olacaktır (Apaydın, 2019:30).

Örneğin, ülkemizdeki son güncel verilere göre ihracat oranı %5 azalırken ithalat oranı %1,2 arttı. Bununla beraber Türkiye'nin ihracat ilişkisinin en yüksek olduğu ülke Almanya oldu. Peki biz Almaya 'ya ne ihraç ettik? Türkiye Almanya 'ya en çok otomotiv sektöründe ihracat sağladı, yani bu demek oluyor ki Türkiye yurtiçi Pazar da otomotiv sektöründe daha düşük maliyet ile jant üretebiliyor fakat Almanya otomotiv sektöründeki jantı bizden alarak bu ürünü bizden ithal etmiş oluyor. Yurtiçindeki daha az maliyetli ürün onların yurtiçinde piyasasında daha pahalı bir yer alıp bizim ihraç ettiğimiz ürün yerini alıyor ve böylece kaynakları etkin kullanımı sağlanıp verimlilik arttırılmış oluyor. Yurtiçi Pazar jant üretimi arttırılıp üretim kazancı daha az olan bir diğer üründen vazgeçilmesi jant'ın fırsat maliyeti olmuş oluyor. Bu durumda ekonomide Fırsat Maliyetini kavramını açıklamış oluyoruz ve bu sayede biz Almaya'ya karşı jant üretiminde diğer üründen vazgeçerek Fırsat Maliyetini yakalamış oluyoruz.

1.1.2.2.Faktör Donatım Teorisi

Faktör donatım teorisi ilk olarak Eli Hecksher aracılığıyla 1919 yılında ileri sürülmüş ve daha sonraki yıllarda bu teoriye E.Hecksher'in öğrencisi İsveçli iktisat bilimci Bertil Ohlin tarafından 1930'larda katkı sunarak gelişmiştir bu nedenle teoriye Hecksher- Ohlin Teorisi denilmiştir.

Bir ülke hangi üretim faktörüne daha fazla sahipse, kullanımı o faktörün yoğun olduğu üretim mallarında karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Diğer bir ifadeyle, ülkede bol bulunan üretim faktörünün yoğun bir şekilde kullanılarak üretildiği malda uzmanlaşmalı ve söz konusu mal ihraç edilmelidir. Ülkede kıt bulunan üretim faktörünün yoğun kullanılarak üretildiği mal ise, diğer ülkeden ithal etmelidir. Yani söz konusu malları daha ucuza üreterek o alanlarda uzmanlaşırlar (Hepaktan, 2015:79).

Bu teori emek değer -sermaye değer yaklaşımına değinmiş olsa bile birtakım eksiklikleri mevcuttur.Örneğin hangi malın daha ucuza nasıl üretileceğine değinmemiş ve ülkelerin teknolojilerinin birbirinden farklı olabileceğini bu farklılık ile birlikte ürünlerdeki kalite ve maliyetin de aynı olmayacağını gözardı ederek eksik kalmıştır.

1.2.YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Dış ticaret teorilerinin bu bölümünde yukarıda belirtilen klasik dış ticaret teorilerinden farklı fakat onlara benzer ve iktisatçılar tarafından geliştirilmiş yeni dış ticaret teorilerine yer verilip, ayrı başlıklar altında detaylı incelenecektir.

1.2.1.Nitelikli İşgücü Teorisi

Bu teori Donald B. Keesing ve I.B.Kravis tarafından geliştirilmiştir.Keesing yaptığı çalışmalarda, gelişmiş ülkelerin nitelikli iş gücünün yoğun kullanıldığı sanayi ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Amerikalı iktisatçı Keesing'in " Nitelikli İşgücü Teoremi"ne göre; nitelikli emek faktörüne bol miktarda sahip olan ülkeler, bu emek türünü üretimde yoğun biçimde kullanan mallarda uzmanlaşır. Heckscher-Ohlin teoreminin bu şekilde açıklanmasına " Neo-Faktör Donatımı" teorisi denmektedir.

Heckscher-Olin teorisinin geliştirilmiş bir versiyonudur.Bu teoride emek ve sermaye yerine işgücünün teknolojik gelişmelerinin birbirinden farklı olabileceği böylece nitelikli ve niteliksiz işgücü ayrımının ortaya çıkacağını vurgulamıştır.Teoride ithalat ihracat işgücü niteliklerinin içerikleri ve fiziki sermaye, beşeri sermaye işgücü girdileri üzerinde durulmuştur (Altındöken, 2020:60).

Söz konusu teoriye göre nitelikli iş gücünün yoğun olarak kullanıldığı üretim süreçlerine sahip ülkelerde, bu tür malların nispi fiyatlarında artış gözlemlenecektir. Buna karşılık üretiminde nitelikli iş gücüne daha az ihtiyaç duyan ülkelerde ise, zamanla üretim düzeyi azalacak, buna bağlı olarak söz konusu malların nispi fiyatları düşecek ve istihdam oranlarında gerileme yaşanacaktır.Başka bir deyişle, üretimde nitelikli iş gücünü tercih etmeyen ülkelerin üretim seviyesi zaman geçtikçe azalacak, nispi fiyat ve istihdam düzeyi düşecektir.

1.2.2.Teknoloji Açığı Teorisi

Britanyalı iktisatçı Michael I.Posner (1931-2006)'in "Teknoloji Açığı Teoremi" 'ne göre, sanayileşmiş ülkelerin dış ticaretten daha kazançlı çıkmalarının asıl nedeni, yeni ürünleri piyasaya kazandırmalarıdır. Yenilikçi ülkeler, özellikle teknoloji faktörü bakımından karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülkelerdir. Bu teoriye göre, her ülkenin sahip olduğu teknolojik gelişmişlik seviyesi birbirinden farklıdır. Yeni ürünlerin ya da yeni teknolojinin ülkeler arasında paylaşımı, belli bir süre sonra gerçekleşebilmektedir. Teknolojinin yaratılması ve paylaşılması için Ar-ge yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Her ülke, Ar-ge yatırımlarını istediği zaman gerçekleştirememektedir. Bu nedenle ülkeler arasında teknolojik gelişme farklılığı ortaya çıkmaktadır. Posner'in teknoloji açığı teorisi, dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere yer vermekte ve teknolojik gelişim sürecini dikkate almaktadır (Hepaktan, 2015:91).

1.2.3.Ürün Dönemleri Teorisi

Amerikalı iktisatçı Raymond Vernon (1913-1999) yılında yeni ürünün dış ticarete olan etkisini, "Ürün Döngüsü Teorisi" ile ele almıştır. Ürün dönemleri hipotezi için teknoloji açığı teorisinin daha geliştirilmiş hali de denilebilir. Vernon'a göre, her yeni ürünün bir yaşam süresi bulunmaktadır. Ancak, her ülkede ürünlerin yaşam süreleri birbirinden farklı zamanlarda ortaya çıkmaktadır. Bazı ülkeler mevcut ürünlerde yaşam dönemine geçiş yaparken, bazı ülkeler yeni mallarda yaşam dönemine geçiş yapmaktadır (Hepaktan, 2015:91).

Oldukça önemli bir varsayımı da şudur: Bir mal eski bir mala geçişi esnasında üretim yerini değiştirmektedir. Bu teori zaman unsurunu dikkate almaktadır. Ticaret ilk olarak sanayisi ilerlemiş ülkelerde yeni geliştirilmiş teknolojiye dayanmaktadır, sonrasında ise az gelişmiş ülkeler söz konusu malı taklit etme yoluna giderler ve standartlaşma süreci başlar. Az gelişmiş ülkeler görece daha ucuz emeğe yönelik karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır.

Vernon'un Ürün Yaşam Döngüsü Teorisi'ne göre, bir ürün yaşam süreci boyunca beş temel aşamadan geçmektedir. Bu aşamalar sırasıyla giriş(tanıtım), büyüme ve genişleme, olgunluk, gerileme ve son olarak yok olma aşamasıdır.

İlk dönemde gelişmiş ülke ürünü icat edilir.

İkinci dönemde icatçı ülke ürünün piyasadaki tek üreticisi olma durumu korur ve ürünü ihraç eder.

Üçüncü dönemde ithalatçı ülke ürünü taklit etmeye başlar.İthalatçı ülkenin ürünü taklit etmesinden dolayı ürünü piyasaya ilk süren ülkenin ihracatından negatif anlamda kayıplar başlayacaktır.

Dördüncü dönemde ürünü ilk çıkaran ülkenin ihracatı gittikçe azalarak taklitçi ülke ülkesinin ürün ihtiyacını tedarik etmekle birlikte artık ürünün ihracatı yapma aşamasına da geçmiştir.

Son dönemde ise ürünü piyasaya ilk süren ülke ürün ile ilgili üretimi büsbütün sonlandırır ve ürünün yerli talebini ithalatla karşılamaya başlar (Özkan, 2020:42).

1.2.4.Tercihlerde Benzerlik Teorisi

1960 yılında Stefan B. Linder tarafından öne sürülmüş, faktör donatım teorisinin sanayi mallarının ticaretini açıklamada yetersiz kalması üzerine araştırılmış ve geliştirilmiş bir teoridir. Tercihlerde Benzerlik Teorisi, sanayi malları ticaretinin önemli bir ölçüde gelir düzeyleri ve tercihleri birbirleriyle benzer ülkelerin arasında ortaya çıktığı savunulmaktadır. Bu teori talep yönlü bir nitelik taşımasıyla, arz yönlü nitelik taşıyan Faktör Donatımı Teorisinden ayrılmaktadır (Altındöken, 2020:63).

Linder'in öne sürdüğü Tercihlerde Benzerlik Teorisi, karşılaştırmalı üstünlük ile faktör donatımı teorilerinin içerdiği varsayımlardan bazı noktalarda ayrışmaktadır. Bunlar aşağıda maddelenmiştir.

- ✓ Ülkelerin gelir seviyeleri ve zevkleri birbirine benzerlik gösterir.
- ✓ Birbiri ile aynı olamayan farklılaştırılmış ürünler mevcuttur.
- ✓ Ölçeğe bağılı ölçek arttıkça yükselen ürün verimliliği mevcuttur.

Linder teorisinden temel çıkarım,ithalat ve ihracatın büyük ölçüde devletler arası gelir düzeyine bağılı olarak şekillendiğidir. Gelir seviyesi arttıkça, ticaret potansiyeli ve karşılıklı mal değişimi de artış göstermektedir, buna bağılı olarak zevk ve tercihleri birbirine benzeyecek ve karşılıklı ticaret hacimleri de bununla doğru orantılı artacaktır.Ülkelerin emek ve sermayeleri birbiri ile aynı olamayacağıında bu durum dış ticareti sınırlayıcı bir etki getirecek elde edilen ihraç edilem malların var olan ticaret hacmi düşecektir

1.2.5.Ölçek Ekonomileri Teorisi

İçsel Ölçek Ekonomileri firmaların maliyetleri ve üretim ölçeği ile ilişkilidir. Firmaların üretim hacmi artar ve maliyetleri azalırsa artan getiriye sahip olurlar. Üretim ölçeğindeki değişimi aynı oranda maliyeti etkilerse sabit getiriye, üretim ölçeğindeki artışın maliyeti artırıcı olarak etkilerse azalan getiriye sebep olur.

Uluslararası Ticaret'te ölçek ekonomileri önemli bir unsur olup, Hecksher -Ohlin teorisinde, üretimde sabit getirinin söz konusu olduğu varsayılmaktaydı. Ancak bu varsayım, gerçek hayatta pek fazla görülmemektedir. Yeni dış ticaret teorileri, dinamik yapısı içerisinde değişken ölçek ekonomilerine yer vermektedir (Hepaktan, 2015:93).

Ölçek ekonomileri teorisinin merkezinde üretim ölçeği yer alır. Üretim girdilerinin sabit tutulduğu bir durumda dahi, üretim hacmindeki artış birim başına ortalama maliyetlerde azalmaya yol açabilir. Bu durum, üretim ölçeğinin büyümesiyle elde edilen verimlilik artışlarının, maliyet yapısı üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir.

1.2.6.Monopolcü Rekabet Teorisi

1933 yılında Edward H. Chamberlin tarafından bu teori dış ticarete uygulanmıştır. Faktör Donatımı Teorisinde dış ticaret, karşılaştırmalı üstünlükler veya faktör donatımındaki farklılıklar ile açıklanmaya çalışılır. Monopolist Rekabet Teorisinde ise endüstri-iç ticaret, ölçek ekonomileri yardımı ile teoriyi açıklamaya çalışır.Ülkeler arası Faktör Donatımı ne kadar farklı olursa, karşılaştırmalı üstünlüğe bağılı firmalar arası ticaretin ölçeği o derece genişleyip büyük olur.Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu teori uluslararası ticareti başarılı biçimde açıklasa da monopolcü teoride; birbirine yakın faktör donatımına sahip gelişmiş ülkeler, kendi içlerinde yapmış oldukları çift taraflı ticareti açıklamada daha rahat kullanabilecek teori olduğunu kanıtlar (Altındöken, 2020:64).

Monopolcü Rekabet Teorisinde daima çift taraflı ticarete dayalı varsayımlar vardır. Örneğin; alıcı ve satıcı sayısı fazladır, ürünler farklı olsa da yerini doldurma dereceleri aynıdır, malların piyasaya girişi ve çıkışı serbesttir, piyasadaki firmalar uzun dönem ve kısa dönem fark etmeksizin maksimum karı hedefler, teknoloji düzeyi ve fiyatı daima sabittir, firma maliyetleri tabloda U biçimindedir.

1.2.7.Endüstri İçi Ticaret Teorisi

Uluslararası iktisatta genel kabul görmüş olan Hecksher-Ohlin (H-O), teorisinin açıklamakta yetersiz kaldığı, ölçek ekonomileri ve ürün farklılaşması gibi faktörlerin yer aldığı geliştirilmiş dış ticaret teorilerinden biri endüstri içi ticaret (EİT) teorisi. Endüstri içi ticaret, aynı endüstri grubuna giren ama birtakım yapısal farklılıkları olan bir ürünün eş zamanlı ihraç ve ithal edilmesini konu alır.Bu yapısal farklılıklar; kalite,kullanış alanları,patent ve dış görünüşdür.Endüstri içi ticaret en yaygın görülen dış ticaret şekli olup,konu olan varsayımları da ürün farklılaşması,lojistik giderleri,coğrafi bölgeler,,etkin ölçek ekonomileri ve toplam ürün derecesidir (Eğilmez ve Bayraç, 2005:1).

1.2.8.Varlık Teorisi

Teori İrvin Kravis tarafından ele alınmıştır. Kravis ithalat ihracatın temel kaynağının bir mal veya hizmetin bir ekonomide var olup olmamasıdır yani malın var olmasından gelir. Kravis'e göre, ülkeler bazı malların ya kendileri üretmedikleri ya da üretmeleri çok pahalıya mal olduğu için, bu malların dış ticaret yoluyla başka ülkelere satın almayı tercih ederler, böylece kaynakların daha verimli kullanarak ekonomik fayda sağlamış olurlar. Teoriye göre malın ülke içinde üretilmemesinin birçok nedeni vardır; gerekli yer altı yer üstü gibi doğal kaynakların talebi karşılayacak seviyede olmaması, iklim şartlarının üretim için elverişli olmaması, bir malı üretebilecek bilgiye sahip emeğin bulunmaması, teknoloji yetersizliği sebebiyle ve ürün farklılaştırması bu sebepler arasındadır (Özkan, 2020:43).

1.2.9. Taşıma Giderleri ve Dış ticaret Teorisi

Taşıma giderleri teorisi dış ticarete taşıma masraflarının etkisini inceleyen bir teoridir.Bu teoriye göre, yapılacak dış ticaret öncesi iki ülke arasındaki fiyat farkının taşıma masraflarından büyük olması gerekmektedir

- ✓ Taşıma masrafları ticaretin hacmini etkiler.
- ✓ Kuruluş yerlerinin seçiminde etkili olur.
- ✓ Kaynağa yönelimli
- ✓ Piyasaya yönelimli
- ✓ Serbest endüstriler
- ✓ Sınır ticaretinin nedeni de taşıma masraflarıdır (Bağırzade, 2011:23).

1.2.10.Çevre Standartları ve Dış Ticaret Teorisi

Sanayilerin kuruluş yeri ve ülkelerin çevre standartları arasındaki farklılar da dış ticareti etkileyen faktörlerden biridir.

Günümüzde çevre kirliliği ve küresel ısınma, bütün ülkelere tehdit oluşturan sorunlar arasında yer almaktadır. Çevreyi korumak ve sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirmek için, çevre kirliliğini azaltmak amacıyla, çeşitli yasal düzenlemelere gidilmektedir. Yasal düzenlemeler, özellikle üretim esnasında birtakım standartların yaptırımına öncelik vermektedir. Endüstriyel üretim esnasında, hava,su,ses kirliliğini minimum seviyeye çekilmesi ve üretim artıkları miktarının saptanması hedeflenmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin üretimde uyguladığı çevre standartlarının diğer ülkelere oranla daha düşük seviyede olduğu gözlemlenmektedir. Çevre standardı düşük olan bir ülke, kirlletici üretim yapan yabancı yatırımları ülkeye çekerek, bu üretim dalında karşılaştırmalı üstünlük elde etmiş olur. Ülkelerin gelişme seviyesi yükseldikçe, çevre standartlarına ilişkin duyarlılıkları artmaktadır.

Tüm dünya ülkelerini yakından ilgilendiren çevre koruması, aynı zamanda uluslararası ticaret açısından önem arz etmektedir. Gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmak ve daha sağlıklı bir yaşam için, evrensel iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır (Hepaktan, 2016:100).

İKİNCİ BÖLÜM

DÖVİZ KURLARI

Döviz kuru, ülke ekonomileri için oldukça önemlidir. Uygulanan politikalar, ülkelerin diğer ülkelerle yaptığı dış ticaretini etkilemektedir. Döviz piyasası da, mevcut ülke yerli parasının yabancı ülke para birimine dönüştürüldüğü piyasalardır. Bu bölümde döviz kurları detaylı olarak incelenecektir.

2.1.DÖVİZ KURU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Bir birim yabancı ülke parasının bir birim ulusal para karşısındaki değeridir. Döviz kurunu belirleyen temel unsur döviz arzı ve döviz talebidir (TCMB, Yıllık Rapor:2020).

Döviz kuru, bir birim yerli paranın bir birim yabancı para birimi karşısındaki değeridir. Ülkelerin birbirleriyle dış ticaret yapabilmesi için döviz kurlarına ihtiyaç vardır. Alış kuru ve satış kuru olarak ikiye ayrılır.

2.1.1. Döviz Alış Kuru

Döviz alış kuru bir ülkenin resmi para birimin diğer ülkelerin para birimleri karşısındaki değeridir ve genellikle diğer ülkelere oranla daha düşük bir değere sahiptir. Döviz bürosu veya bankalardan yerel paraya karşılık döviz alımı gerçekleştiğinde esas alınan fiyattır. Döviz alan kurumlar veya kişiler döviz alabilecek en minimum düzeyden almak isterler ki kazançlarını en yüksek düzeye çekebilsinler. Döviz alış kuru bu noktada ayrı bir önem taşımaktadır çünkü kur alım satımındaki değişimler uluslararası ticaret yapan ülkelerdeki maliyeti belirler.

2.1.2.Döviz Satış Kuru

Döviz alış tam tersi olarak; satış yapan yetkili kuruluşların döviz satışı için belirledikleri fiyata denir. Alış ve satış işlemi yapan kurumlar daha çok kar elde etmek için döviz olabildiğince yüksek fiyattan satmaya çalışırlar (Özkan, 2020:8).

2.1.3.Kur Marjı

Döviz alış ve satış fiyatları arasındaki fark kur marjı olarak adlandırılır. Bu marjın piyasadaki diğer oranlarla kıyaslanabilmesi için, genellikle yıllık bazda ve yüzde cinsinden hesaplanarak ifade edilmesi gerekir.

Kur marjı üzerinde etkileri olan birkaç faktör bulunmaktadır; işlem hacmi, kurumların mali durumları, piyasaların dayanıklılığı ve istikrar durumları bunların içinde en önemlileridir. İstikrarın ve dayanıklılığın olduğu piyasalar yatırımcılar tarafından en çok tercih edilen ve daha güvenli görülen piyasalardır. Güvenli ve

istikrarlı piyasalarda kur marjının azalırken, tam tersi piyasalarda kur marjı yüksek kalmaktadır (Apaydın, 2019:3).

2.1.4.Dolaysız Kur

Döviz kuru doğrudan veya dolaylı olarak ifade edilebilir. Doğrudan kurda, bir ülkenin para birimin değerinin, başka bir ülkenin para birimi karşısındaki doğrudan değeridir (Altındöken, 2020:16).

Dolaysız kurda, yabancı bir para biriminin, ulusal para birimine denk geldiği fiyatıdır. Örnek için; 1 ABD dolarının 42,42 TL 'ye denk gelmesi bir yabancı paranın, yerli para ile ifade ediliş şeklidir.

2.1.5.Çapraz Kur

İki yabancı uluslararası para birimi ve bu iki yabancı para biriminin, üçüncü bir yabancı bir para ile aralarındaki kur paritesi olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü yabancı para olarak genelde ABD doları kullanılmaktadır. Bir örnek ile açıklarsak; Döviz piyasaları olarak İstanbul ve Madrid piyasalarını ele alalım ve sırasıyla dolar fiyatı için $1\$ = 4,8 \text{ TL}$, $1 \$ = 2,3 \text{ €}$ verileri bulunsun ,farklı döviz piyasalarındaki \$ için € /TL e olan çapraz kur oranı $1 \text{ €} = 1,92 \text{ TL}$ olacaktır

2.1.6. Nominal Döviz Kur

Bir birimlik yabancı paranın, ulusal para birimine karşılık gelen sayısal değeridir; yani bir birim yabancı ülke parasını alabilmek için ne kadar yerli para ödemesi gerektiğini ifade eder. Örnek olarak $1 \$ = 42,43 \text{ TL}$ olarak ifade edilirken 1 Amerikan dolarının 42,43 TL 'ye tekabül etmesidir. Bu noktada; nominal kur, ülkelerinin para birimlerinin görece fiyatları olarak ifade edilmektedir. Fakat bu bağlamda önemli olan kısım fiyat genel düzeyindeki değişimlerin göz ardı edilmesidir (Keskin, 2020:21).

2.1.7. Reel Döviz Kur

Reel döviz kurları, nominal döviz kurlarının yurtdışı enflasyon oranıyla yurtiçi enflasyon oranına göre yeniden ayarlanmasıdır.

Reel efektif döviz kurunun yükselip düşmesi uluslararası rekabet gücünü göstermede büyük öneme sahiptir. Eğer reel efektif döviz kuru yükselirse reel değer kaybı, düşerse reel değer kazancı yaşanır. Reel döviz kuru yükseldiğinde yerel mallar daha ucuz yabancı mallar pahalı olacağından yabancı tüketiciler yerel malı tüketmeyi talep edecek ve bu şekilde de ihracat artmış olacaktır. Bunun tam aksi durumunda da yabancı mallar ucuz olduğunda tüketici ucuz olan yabancı malı tercih edecek , yerli mala olan tüketici talebi azalacak ve ithalat artıp net ihracat azalmış olup negatif etkilenecektir. (Mankiw, 2010:147).

2.1.8. Spot Kur

Serbest piyasada arz ve talep dengesine göre belirlenen, farklı iki para biriminin anlık değişim oranıdır. Ödeme işlemi belirlenen kotasyon üzerinden iki iş günü içinde gerçekleşir ve uluslararası döviz piyasasında en yaygın kullanılan kurdur.

2.1.9. Forward Vadeli Kur

Forward kur, dövizin gelecekte belirli bir tarihte alınıp satılmak üzere, şimdiden üzerinde anlaşılan ve taahhüte bağlanan fiyatıdır. Bu işlem genel olarak kur dalgalanmalarına karşı korunmak amacıyla tercih edilir. Yatırım yapanlar ya da yatırımını dövizle bağlı yapan yatırım sahipleri için oldukça önemli bir piyasasıdır çünkü alım ve satım tarihleri kazançlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Sözleşmeye ait koşullar, anlaşmanın yapıldığı tarihte kesinleşir; ancak bu tarihte fiili bir döviz alım ya da satım gerçekleşmez. Sözleşme, alıcı ve satıcının ihtiyaçlarına göre oluşturulur, belirli bir standarta bağlı değildir (Apaydın, 2019:19).

2.1.10. Efektif Döviz Kur

Paranın dış değerindeki gerçek değişimleri bulabilmek için enflasyon etkisinin nominal efektif kurların enflasyon etkisinden arındırılması gerekir bu işlemden sonra sonra hesaplanan kurlara da reel efektif kur denilmektedir. Bir yerel paranın dış ticaretteki değeri, satın alımı yapılacak yabancı mal, hizmet veya mali değerlerine bağlı olmaktadır. Efektif döviz kuru bir yerel paranın, belli başlı ticaret ortaklarının ülke paralarıyla olan kurların ağırlıklı ortalamalarına eşittir (Atılğan, 2011:5). Yani efektif döviz kurları ulusal paranın yabancı para karşısındaki değeridir.

2.2. DÖVİZ KURU SİSTEMLERİ

Döviz kuru sistemleri; sabit kur sistemi, dalgalı esnek kur sistemi ve karma kur sisteminden oluşmaktadır. Aşağıda alt başlıklar altında incelenecek olup detaylandırılacaktır.

2.2.1. Sabit Kur Sistemi

Sabit bir döviz kurunda, kurun değeri piyasadaki döviz arzına ve talebine göre belirlenmez. Döviz kurunun değeri merkez bankası tarafından belirlenir. Merkez bankası döviz ihtiyacı olana satar veya satmak isteyenlerden kendi belirlemiş olduğu kur üzerinden satın alır.

Bu sistemde merkez bankasının yeterli döviz rezervine sahip olması gerekmektedir. Döviz kurunun yükselmesi durumunda, merkez bankası döviz kurunun yükselmesini önlemek için piyasaya döviz tedarik edecektir. Merkez bankalarının kurları belli bir seviyede tutabilmek adına ödemeler dengesinin açık vermemesi gerekmektedir. Ödemeler dengesinde açık olması durumunda merkez bankasının döviz rezervleri etkilenir ve bu açıkların doldurulması gerektiğinde merkez bankasının döviz rezervleri

tükenebilir. Sabit döviz kuru rejiminde, merkez bankasının ihtiyaç gördüğü şekilde nominal döviz kuruna müdahalede bulunmaktadır (Uzun, 2019:14).

Sabit Döviz Kurun Avantajları ve Dezavantajları bulunmaktadır. Temel avantajı Merkez bankası tarafında belirlenen bir döviz rezervi olduğu için kur riskini azaltmaktadır, kur riskinin azalması ile yatırımcıların tercih edeceği güvenilir bir piyasa olacağından uluslararası işlemler artar ve yerel ekonomilerinde uluslararası piyasaya girişi kolay hale gelir. Para arzında ani bir değişiklik olmayacağından kur üzerinde etkiler minimum düzeyde olur. Disiplini yüksek bir kur sistemidir kurun önceden belli olmasından dolayı tutarlı bir maliye politikası vardır ve döviz rezervlerinin erimesi kontrol altındadır. Bu sistemin doğru uygulanması ile enflasyonu dengeleyip ekonomik istikrar sağlamaya destek olur.

Sabit Döviz Kurunun Dezavantajları ise; Merkez Bankası tarafından kontrol edildiği için döviz kurunun denge döviz kuru mu olduğunu bilmek net olarak bilmek olanaksızdır. ve para politikaları araçlarını uygulamak çok da kolay değildir. Aniden oluşabilecek negatif bir değişimde kriz oluşur. Çeşitli kuramsal teoriler oluşabilir bu yüzden Merkez Bankası rezervleri hep yüksekte tutmak zorundadır

2.2.2. Dalgalı (Esnek) Kur Sistemi

Farklı ülke para birimlerinin karşılıklı değerinin, piyasanın arz ve talebine göre oluşturulduğu ve belirlendiği bir döviz kuru rejimini tanımlamaktadır. Merkez bankası gibi kurumlar tam dalgalı bir döviz kuru sisteminde, paranın değerini etkileyemez. Paranın değeri gün boyunca sürekli değişmektedir. Tam rekabet piyasasındaki gibi; döviz kurlarının tek belirleyicisi piyasa arz ve talebidir (Uzun, 2019:14).

2.2.3. Karma Kur Sistemi

Esnek kur sisteminin uygulandığı ülkelerde sisteme az da olsa müdahalelerde bulunmaktadır. Ayrıca sabit döviz kurunun kullanıldığı ülkelerde de sabit kurların değişkenliği belirli aralıklarda gözlemlenebilmektedir.

Karma bir sistem; üç sistemin yakınsamasını temsil eden dalgalı bir döviz kuru sistemidir. Kurdaki dalgalanma, marjını artırarak veya resmi döviz kuru ayarlamaları ile ayarlanarak sabit döviz kuru sistemine esneklik katabilir. Gerçekte, döviz kuru sistemini değiştirme özgürlüğü kamu kurumları tarafından kontrol edilmekte ve gerektiğinde bazı döviz kurlarına müdahale edilmektedir (Uzun, 2018:5).

2.3.DÖVİZ KURUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.3.1.Döviz Arzı

Ulusal paraya çevrilmek üzere döviz piyasasına arz edilen yabancı paralardır.Bir birim döviz kurunda yaşanacak olan bir yükselme, ihracat edilecek malın yabancı para cinsinden fiyat seviyelerinin düşmesi demektir. Buda ihraç malın yurt dışı talebinin artmasına dolayısı ile ihracat yapan ülkenin döviz arzının artmasına neden olacaktır. Ya da döviz kurunda yaşanacak olan fiyat düşüşünde ihracat yapacak olan ülkelerin mallarında azalışlar olup, döviz arzı da o oranda düşecektir.Kur yükseldiğinde ihraç malın döviz cinsinden fiyatı düşecek, ihracat artacaktır, Ülke de döviz getirisi artacak bu sayede de döviz arzı artacaktır.Döviz kuru ve döviz arzı arasında daima pozitif yönlü bir ilişki vardır (Altındöken, 2020:38).

2.3.2.Döviz Talebi

Bir ülke ekonomisindeki döviz talebi, yurtdışına ithal ettiği mal ve hizmetlerin talebine paralel olarak ortaya çıkmıştır. Döviz kuru ile döviz talebi arasında ters orantı vardır. Bu sebeple döviz talep eğrisi negatif eğimli bir eğridir. Döviz kuru arttıkça döviz talebinin fiyatı da azalır. Fiyat azaldıkça da talep artar. Döviz talebi arttıkça ihracat hacmi düşer ithalat hacmi artar bu da ülkede dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bir birim döviz kuru arttığında, yabancı para değerlenecek ve yabancı mal ve hizmetler pahalı hale gelecektir.Böylece yabancı yabancı mal ve hizmetlere olan talep azalarak, döviz talebinde azalış görülecektir. Aksi gerçekleştiğinde de bir birim döviz kurunun azalması ile yabancı paranın değer kaybetmesi ithalatı ucuzlatarak döviz talebinin artmasına neden olacaktır.Buradaki ilişki tamamen döviz talebi ve ithalat arasındadır (Aral, 2015:10)

2.3.3.Ödemeler Dengesi

Ödemeler dengesi, döviz kurları üzerinde etkili olan en önemli ekonomik göstergelerden biridir. Belirli bir dönemde bir ülkeye giren ve ülkeden çıkan döviz miktarını gösteren bu denge, Merkez Bankaları tarafından düzenli aralıklarla açıklanan istatistiksel verilere dayanır. Ödemeler dengesi, , bir yıl içinde ülkeye giren ve çıkan dövizin nasıl girdiği ve çıkan dövizin ağırlıklı olarak hangi kalemler için harcanıldığını gösteren cari işlemler dengesidir. (Öztürk ve Acaravcı, 2003:201).

Ödemeler dengesinin önemli bir kalemi de cari işlemlerdir. Cari işlemler hesabında oluşan açık veya fazla durumu ülkenin milli gelirini doğrudan etkileyen arttırıcı ve azaltıcı etkiye sahiptir. Cari işlemlerdeki artış, ödemeler dengesindeki istikrarsızlık, dış borçların artması ile yerli paranın değeri olumsuz etkilenir. Bir ülke de ihracat,

ithalattan fazla ise dış ticaret dengesi fazla verir ve ülkenin yerli parası değer kazanır. Bu durumda yabancı paraya olan talep azalacak döviz kuru değer kaybedecek ülkede olumlu yönde etkilenecektir. Tam tersi durumda dış ticaret açığı fazla yani ithalat, ihracattan daha fazla ise yerli paraya olan değer azalacak yabancı paraya olan talep de artış meydana gelecektir, döviz kurlarının yükselmesinden dolayı yerel para değer kaybedip dış ticaret açığından olumsuz yönde etkilenecektir.

2.3.4.Faiz Oranları

Para piyasalarında belirlenen faiz oranları, para arz ve talebine göre belirlenebilmektedir. Buna göre karşılıklı olarak ticaret yapan herhangi iki ülkenin faiz oranları, bu iki ülke arasındaki para birimlerinin oranı döviz kurlarını belirlemektedir. Faiz oranlarında yaşanacak değişiklikler, yerel para birimi değeri ve yerel para biriminin döviz kurunu etkilemektedir. Faiz oranlarında artışlar yaşanması durumunda, daha yüksek geri dönüşler sağlanmasından dolayı yabancı yatırımcıyı kendi ülkesine çekerek ülkeye daha çok döviz girmesini ve yerel para biriminin değerlenmesini sağlayacaktır. Bu sebeple faiz oranları para arz ve talebine göre belirlenmektedir (Altındöken, 2020:40).

Yurtiçi faiz oranlarının, yurtdışı faiz oranlarına göre daha yüksek olması, sermaye girişlerini arttırıp, yerel paranın değerlenmesine döviz kurlarının yani yabancı para birimlerinin değerini kaybetmesine neden olacaktır. Serbest dışa açık ülke ekonomilerinde ülkedeki sermaye girişini arttırarak ülkede sermaye hareketliliğindedir ve katkıda bulunmuş olacaktır.

2.3.5.Diğer Faktörler

Para ve maliye politikaları, ekonomik faktörler, vergi ile doğrudan bağlantılı olan maliye politikalarındaki düzenlemeler satın alma gücünün etkilenmesi, politik ve siyasi faktörler ve piyasa faktörleri de döviz kurlarını etkileyen faktörler arasındadır.

Para otoriteleri yani merkez bankalarının yaptığı müdahalelerin döviz kurları üzerinde önemli etkileri vardır. Sabit döviz kurunun benimsendiği ülkelerde merkez bankaları döviz kuruna müdahale edebilirler ve döviz kurlarını istenen seviyede stabil kılmak için piyasa döviz alım satımı yaparlar. Kimi zaman ülkede esnek döviz kurumu rejimi uygunlansa bile ekonomik hedefleri gerçekleştirmek adına müdahalede bulunabilirler. Burada asıl amaç fiyat istikrarını sağlatıp dış ticaret dengesini sağlamak ve faizlerle birlikte enflasyonu dengelemektir.

2.4. DÖVİZ KURU HAREKETLERİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER

2.4.1.Dış Ticaret Yaklaşımı

Bu yaklaşımına göre bir ülkede döviz kuru ve yerli paranın değeri, büyük ölçüde o ülkenin ithalat ve ihracat gibi dış ticaret faaliyetlerine bağlı olarak şekillenir.Yani döviz talebi ve arzı, ticaret hacmine göre değiştiği için kur üzerinden doğrudan etkili olur. Dış ticaret bilançosu ve ulusal paranın değeri arasında anlamlı pozitif ve çift yönlü bir ilişki vardır. Dış ticareti etkileyen iç-dış ekonomideki reel gelir artışları, yerli ya da yabancı malların tercih edilmesi, teknolojik devinimler gibi faktörler aynı zamanda yerel paranın üzerinde de etki bırakmaktadır; fakat yalnızca bu faktörlere de bağlı değildir Örneğin,küresel ekonomik şartlarda değişen hızla büyüyen ülkelerin değer kazanırken durgun olan ülkelerin para değeri düşebilir,aynı zamanda bu yaklaşımda ülkelerin sermaye akımlarındaki değişimlerinde dikkate alınması gerekir.

2.4.2.Satınalma Gücü Paritesi Yaklaşım

SAGP Yaklaşımı tek fiyat yasasına dayanmaktadır dünyanın üzerinde herhangi bir ülke fark etmeksizin aynı kalite ve özellikteki bir malın ülkeler farklı olsa bile aynı fiyattan satılması demektir.Homojen bir nitelik taşıyan döviz için fiyat farklılıkları söz konusu olduğunda arbitraj olgusu sayesinde tüm piyasalarda döviz kurları eşitleninceye kadar hareketlilik yaşanmaktadır (Apaydın, 2019:16).

Ürünlerin aynı fiyattan satılabilmesi için paritelerinin de bilinmesi gerekir Satınalma gücü paritesinde, farklı ülkelerde aynı malların fiyatlarının bilinmesi önemlidir bu fiyatların birbirine olan oranı SGP yi verir. Örneğin Türkiyedeki 1 kg pirinç 90 TL ABD’de ise, 10 \$ dır . 1 ABD dolarının satınalma gücü paritesi;

$$SGP(Tür/ABD) = 90 \text{ TL} / 10 \text{ ABD doları} = 9 \text{ TL/dolar dır.}$$

SAGP yaklaşımı , mutlak satınalma gücü ve nispi satınalma gücü paritesi yaklaşımı olarak ele alınacaktır.

2.4.2.1. Mutlak Satınalma Gücü Paritesi Yaklaşımı

Mutlak SAGP yaklaşımına göre bir ülkedeki fiyatlar, cari döviz kurlarından diğer ülke paralarına dönüştürüldüğünde, dönüştürülen her ülke de eşit miktardaki malların fiyatının değişik ülkelerde de tek bir para birimi bazında aynı olması gerektiği vurgular.Eğer fiyat farklılığı ortaya çıkarsa talep daha düşük fiyatlı yöne doğru kayacak ve fiyatlar yine eşitlenecektir (Madura,2006).Bu yaklaşım temelinde bir mala uygulanan tek fiyatı yasası olsa da yıllar içinde süregelen değişimler güncel şartlarda bu mümkün değildir..Bununla beraber mallarda ve hizmetlerde ağırlık ve kalite farkları olabileceği gibi birbiri ile aynı cinsten olanının bulunması da zordur. Bu yüzden satınalma gücü paritesi yeterli seviyeyi yakalayamaz ve eksik kalabilir.

2.4.2.2.Göreceli Satınalma Gücü Paritesi Yaklaşımı

Nispi SAGP, döviz kurlarının ya da fiyatların mutlak düzeylerinden ziyade, zaman içindeki göreceli değişimlerine odaklanır. Bu yaklaşım belirli bir dönemdeki nominal döviz kurunun düzeyini açıklamaya çalışmak yerine, ülkeler arasındaki enflasyon farklarının döviz kuru üzerindeki etkisini analiz eder.Bu yaklaşımın temel aldığı esas ilişki tamamen döviz kurundaki değişim ve iki ülkenin enflasyonu arasında orandır. Döviz kurlarındaki değişim enflasyon farkına eşit olduğunu savunur (Doğukanlı, 2001:74).

2.4.3.Parasalcı Döviz Kuru Yaklaşımı

Parasalcı yaklaşıma göre, bir malın fiyatı nasıl arz ve talep dengesine göre belirleniyorsa, ulusal paranın değeri de benzer şekilde paranın arzı ve talebi tarafından belirlenir. Paranın arz oranı talep oranından fazla ise para döviz piyasasında değer kaybeder; aksi durumda da para değer kazacaktır. Ulusal paranın değer kaybetmesi dövizin değer kazanması; değerinin artması ise dövizin değer kaybetmesi anlamına gelmektedir (Apaydın, 2019:20).

Bu yaklaşımda, talebi belirleyen faktörler esnek değildir. Örneğin; satın alınmak istenilen malın fiyatı, tüketicilerin gelirleri, ilgili diğer malların fiyatları, tüketicilerin zevk ve tercihleri ve alımdaki öncelikleri olabilir. Buna karşın alım gücünde önemli bir rol oynayan para stoğundaki artış para arzını ve para hacmini arttıracaktır. Bu da halkın elinde tutmak isteyeceği paradan fazlası anlamına gelmektedir. Bu artış ile hem ithalatı arttıracığından döviz talebini de arttırır ve böylece cari döviz kuru yükselir,yerel para değer kaybeder (Seyidoğlu, 2003:385-386).

2.4.4.Portföy Dengesi Teorisi

Bu yaklaşım, döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ve belirsizliklerin yabancı varlıkların arz ve taleplerine göre şekillendiğini belirtir.Tüm finansal piyasaları bir bütün olarak kabul ederler.

Portföy dengesi yaklaşımı, birey ve kurumların yabancı varlıklara yönelik arz ve talep değişimlerine odaklanır. Yatırımcılar portföylerinden en yüksek getiriyi sağlamak amacıyla döviz kurlarındaki ve ülke ekonomisindeki gelişmeleri dikkatle izlerler. Yabancı varlıkların piyasadaki hareketleri döviz kuru üzerinde etkisi olduğu gibi yerel paranın değerinin de etkilidir. Portföylerin döviz kurları ve yerel para üzerindeki etkisi hacimlerine göre farklılık göstermektedir.Yatırımcı oluşturacağı portföyünde,birden çok menkul kıymeti değerlendirir fakat fonunu getirisi en yüksek olana dağıtmayı tercih eder (Apaydın, 2019:21).

2.5.TÜRKİYE’DE UYGULANAN DÖVİZ KURU SİSTEMLERİNE BAĞLI OLARAK DIŞ TİCARETİN GELİŞİMİ

Bu başlık altında Türkiye’de tarihsel dönemler arasındaki döviz kuru dış ticaret ilişkisi ile bu ilişkinin nasıl değişip geliştiği ekonomiye olan etkisi incelenecektir.

2.5.1.1923-1950 Dönemi Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret Gelişimi

İzmir İktisat Kongresinde yapılan görüşmelerde serbest piyasa ekonomisine geçiş ile özel sektöre yönelik teşvikler kararlar uygulamaya konulmuştur. Alınan karar neticesinde Teşvik-i Sanayi Kanunu gereğince hammaddelerin dışa satımını daha kolay hale getirmek için çeşitli gümrük tedbirleri alınması kararlaştırılmıştır (Çiçek, 2006:114).

Türkiye bu yıllarda tarıma dayalı bir ekonomi benimsenmiş ve ekonomi bu yönde bir miktar ivme kazanmış olsa da serbest piyasa ekonomisiyle yönetilen Türkiye 2.Dünya savaşıdan sonra gerçekleşen ekonomik krizden olumsuz etkilenmiştir. Tüm dünyada 1929 yılı işsizliği,1930 yılı kapitalist sistemi,1930 ve 1939 yılları arasında devletçi müdahaleci, korumacı ekonomi politikaları etkiliydi. Türkiye’de tüm dünyada etkili olan bu krizde fazla etkilenmemek için birtakım ekonomik yaklaşımlar geliştirdi. 1930 yılının önemli olayı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurulması ve Türk Parasını Koruma Kanunu TBMM de onaylanmasıdır. Bununla birlikte ithalatın denetlenmesi ve kota getirilmesi hakkında kanun çıkartılmış ve 1933 yılında Sümerbank kurulup, Mevduatı Koruma Kanunu ile Ödünç Para Verme İşleri Kanunları da aynı TBMM’de onaylanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkemizde amaç ihracatı arttırıp dış ticaret fazlası elde etmek ve TL’ nin değer kazanmasını sağlamaktı. İhracat üzerine vergi konulup bütçe gelirleri arttırılmaya çalışıldı fakat ithal talepleri artarken, enflasyonun etkisiyle daha pahalı hale gelen ihracatı devam ettirmek zorlaşmıştı ve devalüasyon meydana gelmiştir. Ayarlanabilir Sabit kur sistemiyle birlikte ithalat kotaları miktar kısıtlamaları tavan fiyat uygulamaları kaldırılmış olsa bile devalüasyon sonrası üretim de istenen artış gerçekleşmemiş kamu giderleri bütçe açıkları artmış, ülke ithalata daha bağımlı hale gelmiştir.

2.5.2.1950-1960 Dönemi Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaretin Gelişimi

1950-1958 yılları arasında uygulanan sabit kur politikası, yükselen enflasyon ve döviz talebiyle birlikte, kısa sürede serbest döviz piyasasının oluşmasına yol açmıştır. Bu dönemde ayrıca, kredili ithalat çifte ödeme sorunlarına neden olmuş; katlı kur sistemi devreye girmiş, kısa vadeli dış borçlar artmış ve döviz rezervlerinde ciddi azalmalar yaşanmıştır. Döviz politikası, uzun bir süre Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile yürütülmüştür (Aygören, 2014:37).

İç ve dış ticarete kısıtlayıcı önlemlere geçilince fiyat kontrolleri uygulanmaya başlanmıştır, bununla birlikte faiz oranları yükseltilmiş, ticari banka kredilerine kısıtlamalar getirilmiş, bazı malların ihracatına prim ödenmeye başlanmış ve çoklu kur

uygulamasına geçilmiştir. 1958 yılında ithalat olması gerekenden fazla olan artış sonucunda devalüasyon yapılmış, dış ticarete gelen kısıtlamalar azaltma yoluna gidilmiş ve dışardan sağlanan kaynaklarla ithalat tekrar arttırılmaya gidilmiştir.

Ülke ekonomisinin iç dış dengelerini yeniden kurmak amacıyla bir istikrar paketi getirilmiş ve geniş kapsamlı bir devalüasyon yapılmıştır. Dış kredilerle ilgili de görüşmelerin uzaması sebebiyle beklenen olumlu etki istenilen zamanda gerçekleşmemiştir. İç borçlanma ve ödemeler dengesindeki bütçe açıklarından dolayı ekonomik gelişme kritik düzeyin altında kalmıştır (Özkan, 2020:58).

2.5.3 1960-1980 Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaretin Gelişimi

27 Mayıs 1960 darbesi ile Türkiye’de yeni bir ekonomi dönemi başlamış, Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve 1. beş yıllık kalkınma planı oluşturulup, ithal ikameci ve korumacı dış ticaret politikalarına geçiş başlamıştır. Ayarlanabilir sabit kur sistemi devam etmesiyle 1960-1969 TL değer kazanmaya devam etmiş yaklaşık %53 seviyelerine ulaşmıştır. TL’nin aşırı değerlenmesi ihracat ve ithalat hacmine de etkilemiş ihracatta negatif ithalatta pozitif etki bırakmıştır. 1970 yıllarda ülkede ödemeler dengesi problemi baş göstermeye başlamıştır. Artan ithalat oranlarının kısıtlanması ve azalan ihracat hacminin dengelenmesi için bir önlem alınmaya çalışılmıştır.

Küresel ekonomik şartlardaki değişimler (OPEC petrol fiyatlarını arttırması) Türkiye’nin endüstri politikaları etkilerinde negatif bir etki bırakmıştır. Uygulanan iktisadi önlemler döviz girdileri ve devalüasyon ayarlamalarıyla dış borçlanma bir süre ertelenerek krizin etkisinden kaçınılmaya çalışılmıştır. İthalat ve ithal girdileri maliyetleri artışın önüne geçilememiş dış ticaret artıp yatırım hedeflerini olumsuz etkilemiştir (Seymen, 2009:235).

2.5.4.1980-1990 Dönemi Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret Gelişimi

Türkiye için ekonomik ve finansal anlamda serbestleşme adımlarının atıldığı dönem olmasında ötürü 1980 yılların önemi büyüktür. Bu yıllarda gözetimli esnek kur sistemi denenmiş, finansal piyasalara düzenlemeler gelmiş, yerli paranın aşırı değerlenmesinin önüne geçilmeye çalışılmış ve tarıma olan destek azalmaya gidilmiş, ihracata dayalı bir ekonomiye geçiş süreci başlatılmıştır (Sarı, 2007:28).

Monetarist (parasalcı) politikalar görüşüne daha çok önem verilmiş ve para politikaları ve buna bağlı önemler üzerinde durulursa enflasyon ile ilişkisinin daha kolay kontrol edilebileceği üzerinde durulmuştur. Bu önlemler;

- ✓ Harcamalarda kısıtlamaya giderek birikimi arttırmak,
- ✓ Birikimden elde edilen tasarrufları stabil kalmasını sağlamak için bankacılık sisteminde tutmak,
- ✓ Faiz oranlarını serbestleştirerek kredi talebini dengelemek,

- ✓ İhracatın teşviki ve güçlendirilmesi ile elde edilecek tasarrufların kar oranı daha yüksek olan sektörlerle aktarılması (Mızırak, 1995:27).

Yerli paranın yabancı para karşısında değerninin belirlenmesi Merkez bankasıyla yürütülürken döviz ile işlemler bankalara geçmiştir.Kur marjı Merkez Bankası tarafından %1 in altında veya üstünde olmaması ve bankalar tarafından belirlenene kurlar arası farkında % 2 nin üstüne çıkmamasına karar verilmiştir (Aksu, 2007:47-48).Bu dönemde serbestleşmeye verilen izinler sebebi ile yerleşikliği yurtdışında olan türk vatandaşlarının yabancı müşteriler bankalarda hesap açabilmiş ama bu kur marjını açık döviz rezervlerinin olumsuz etkilemiştir

2.5.5.1990-2000 Dönemi Döviz Kuru Politikalar ve Dış Ticaretin Gelişimi

1990 lı yıllarda Türkiye 'de sıcak para uygulaması yaygınlaşmıştı. Sıcak para uluslararası piyasalar da paranın kendine en yüksek getiri getirecek kısma geçmesiydi fakat riskleri de mevcuttu. Sıcak para kendine getiri getiren kısma geçtiğinde hızla ülkeyi terk edebilir bu da ülkeler de finansal istikrarsızlığa yol açabilirdi. Ülkede kur riskleri ve siyasal riskler varsa yerli sermaye yatırım yapma kararını etkiler yabancı sermaye ülkeyi terk etmeye yönelir bu da dış ticaret dengelerini olumsuz yönde etkileyecektir.

1991 yılında Türk lirasında yaşanan değer kaybı hız kazanmasından dolayı rezerv parayı kontrol altında tutmak ve istikrarı sağlamak amaç edinmiştir. 1993 yılının son çeyreğinde likidite arttırılmak istendiğinden hazine iç borçlanma senetlerini iptal etmiş bunun sonucu olarak piyasadaki yerel paraya olan baskı artmış ve kurlar olumsuz etkilenmiştir..Bu baskının önüne geçebilmek için Merkez Bankası faizleri arttırma alternatifine gitse de bunun önemli değişiklik ve etkisinin görememiştir. Netice olarak TL Amerikan Doları karşısında %13,6 oranında devalüe edilse de yerel para değer kaybetmeye devam etmiştir. (Ordu, 2013:49).

1994 VE 1998 yılları arasında AB ve Türkiye arasında yapılan Gümrük Birliği anlaşması büyük önem taşımaktadır. 1997 yılında Tayland'da başlayarak Güneydoğu Asya ülkelerine ve Rusya'ya hızlıca yayılan küresel bir ekonomik kriz meydana gelmiştir.ve Türkiye'de bu krizden ihracat anlamında büyük oranda etkilenmiş olup yıla kadarki en düşük performansını sergilemiştir ve ekonomik durgunluğa sebebiyet vermiştir (Serin, 2001:310-311).

2.5.6. 2000 Sonrası Döviz Kuru Politikaları ve Dış ticaretin Gelişimi

2000-2001 yılları arasında IMF nin desteği ie iki aşamalı olarak 14 Nisan ve 15 Mayıs tarihleri arasında "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya koyulmuştur.Kamu borçlanmalarına yol açan, borç dinamiğini kaldırarak dış yardıma ihtiyaç duymadan ülke ekonmisinde verimlilik,istikrar,rekabet gücü ve iş kapasitesi

arttırılmaya çalışılmıştır. Döviz kurlarının dalgalanmasına bırakılmasıyla TL değer kaybetmiştir. Fakat Mayıs 2001 yılı itibarı ile uygulamaya konulan bu program ile istikrar sağlanmıştır. 2001 Krizi sonrası 2002-2004 yılları kapsayacak şekilde GEGP ile para ve kur politikasını ilgilendiren yeni bir yapılanmaya gidilmiş ve 'Örtük Enflasyon Hedeflenmesi' politikası uygulanmıştır (Demircioğlu, 2009:108-109).

2003 yılında, ülkenin ihtiyacı olan sıcak para özelleştirmeler ve gayrimenkul satışları ile sağlanmıştır. Özel sektör de de sıcak para talebi bol likidite ve ucuz kredi imkanlarından yararlanılarak direkt borçlanma ile giderilmeye çalışılmıştır (Danacı ve Uluyol, 2010:872).

2007 2008 yılları arasında ise emlak balonu ile oluşan küresel kriz Türkiye' nin ihracat gelirlerinde olumsuz bir etki bırakmıştır Bunun dışında iç piyasalarda yaşanan daralma dış ticareti hacmini de olumlu yönde etkilememiştir. Küresel krizin önlenemez etkisi birtakım ülkelerde ithalat ve hızlı sermaye akımlarına karşı korumacı tedbirler alınması, parite hareketlerinin etkisiyle TL bir miktar değer kazanmaya başlaması da önemli bir gelişmedir (Ordu, 2013:53).

2009 yılı İhracata dayalı uygulanan ekonomi politikaları sebebiyle ithalat ve ihracat oranlarımızda olumlu bir etki gözlemlenebilmiştir, Kamu sektöründe sabit sermaye artışı devam etmiştir fakat özel sektör sabit sermaye yatırımlarında büyük oranlarda düşüş yaşanmıştır.

TCMB, 2010 yılında da enflasyon hedefi rejimi uygulaması ile beraber dalgalı döviz kuru uygulaması sürmüştür. Düzenli olarak sermaye girişlerinin olması ve daha fazla rezerv birikimi için günlük döviz alım ihale tutarı artırılmıştır. Bankaların opsiyon hakkı kalkmıştır. 2010 yılında ihale yöntemiyle alınan toplam döviz tutarı 14,9 milyar ABD dolarıdır. Küresel piyasalardaki normalleşme sağlandıkça, döviz likiditesi ile uygulamaların kademeli olarak kriz öncesi düzeylere ulaşması amacıyla Nisan, Temmuz ve Eylül aylarında gerçekleştirilen düzenlemeler ile yabancı para zorunlu karşılık oranı toplamda 2 puan artırılarak %11 seviyesine getirilmiştir 2011'den sonra döviz alım ihalelerine ara verilmiştir. 5 Ağustos 2011'de piyasalara likidite sağlamak üzere başlayan döviz satım ihalelerine 2012 yılının başlarında da devam edilmiştir. Bu şekilde yapılan müdahalelerle TCMB 2012 yılında piyasaya yaklaşık olarak 2,5 milyar ABD doları likidite etmiştir. 2012 yılında planlanan Rezerv Opsiyonu Mekanizması (ROM), bankacılık sektörünün döviz likiditesi yönetimini daha esnek bir hale getirerek piyasada yaşanan iç ve dış şoklara karşı ekonominin direncini artırmaktadır. Netice itibarı ile bu mekanizmanın hem düzenli döviz ihalelerine hem de doğrudan müdahaleye duyulan ihtiyacı azaltacağı belirtilmiştir. Devam eden yıllarda dalgalı kur rejimi sürdürülmüş fakat kur oynaklığını önlemek amacıyla. kısa süreli "ek parasal sıkılaştırma" uygulamasına başlanmıştır. Temmuz 2013'ten itibaren ek parasal sıkılaştırma yapılan günlerde satım ihalesi düzenlenmeyeceği ve 18 Haziran 2013 tarihli Para Politikası Kurulu tarafından belirlenen sınırlar içinde politika faizinden fonlama yapılan günlerde, sadece bir kez gün içi döviz satım ihalesi düzenleneceği duyurulmuştur. 24 Aralık 2013'ten itibaren Aralık ayında döviz satım ihale tutarının

her gün için en az 450 milyon ABD doları, 2014 yılının Ocak ayında ise her gün için en az 100 milyon ABD doları olması planlamıştır (TCMB, Yıllık Rapor, 2014: 37).

2016 ve 2017 yıllarında uygulanan döviz kuru rejimi halen dalagalı döviz kuru sistemidir. 2016'nın Ocak ve Nisan aylarında ihale yoluyla toplam 3,4 milyar ABD doları satılmış ancak Mayıs ayı sonrası ihalelerde döviz satışı yapılmamıştır. TCMB nezdinde ABD doları cinsinden tutulan zorunlu karşılıklara, rezerv opsiyonlarına ve 20 Kasım 2017'de döviz kurunda meydana gelecek yüksek volatilitiyi kontrol altında tutabilmek adına Türk lirası Uzlaşmalı Vadeli Döviz Satım İhaleleri düzenlemeye başlamıştır. TCMB, uluslararası piyasalardaki referans faiz oranlarındaki gelişmeleri göz önünde bulundurarak, faiz oranını aralık ayında % 1'den 1.50'e yükseltilmiştir (TCMB, Yıllık Rapor, 2016 ve 2017).

2018 yılında uygulanan döviz kuru rejimi değişmemiştir. Bu rejimde döviz arz ve talebini belirleyen başlıca etkenler; ekonomik temeller, yürürlükte olan para ve maliye politikaları, uluslararası piyasalarda gerçekleşen gelişmeler ve beklentilerdir.

2019 yılı genelinde reel kur, önceki seneye kıyasla sınırlı oranda gerileme kaydetmiştir. 2018 yılında Türk lirasında gözlenen yüksek oranlı değer kaybının ardından, reel kurun 2019 yılında bulunduğu seviye ithalat talebi üzerinde sınırlayıcı rol oynamaya devam etmiştir. Bu görünüm altında, dış ticaret dengesi tarihsel ortalamasının altında seyrederek cari dengedeki belirgin iyileşmeye önemli katkı sağlamıştır (TCMB, Yıllık Rapor, 2019).

2020 yılının önemli küresel ekonomik olayı olan koronavirüs salgını Türkiye finansal piyasaları ve Merkez Bankasının para politikaları da etkisi altına almıştır. Bu etkinin olumsuzluklarını gidermek amacıyla çeşitli destek paketleri açıklanmıştır. Salgının yanı sıra Brexit ve ABD seçimlerindeki belirsizlikler gibi piyasa güvenilirliğini olumsuz etkileyen gelişmeler rezerv yönetim stratejilerine önemli bir etki bırakmıştır (TCMB, Yıllık Rapor, 2020).

Merkez Bankasının 2020 yılında faiz oranını yüzde 8,25 olarak belirlemiştir. Korona virüs salgınına bağlı olarak küresel büyümedeki etki yılın ikinci çeyreğinde seyrederken; finansal koşullar, sermaye akımları, dış ticaret ve emtia fiyatı kanalıyla oluşturmakta olduğu akımlar yakından takip edilmiştir. Son dönemde ihracat ve turizm gelirlerinde salgın hastalığa bağlı olarak düşüş gözlenmiştir.

2021 yılında; Dış ticaret fiyatlarındaki artış ve reel kurdaki düşük seviyeler ihracattaki artışa destek veren diğer unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Navlun maliyetlerindeki artış ve salgın sonrası dönemde hızlı talep artışı sonucunda küresel tedarik zincirinde yaşanan aksaklıklar ise 2021 yılında ihracat artışını sınırlandıran unsurlar olmuştur. İhracat düşük baz etkisi ve güçlü dış talebin etkisiyle yılın ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 36,9 artış kaydetmiştir. Düşen altın ithalatına rağmen enerji ithalatı ve ithalat fiyatlarındaki artışın da etkisiyle, ithalat yüksek seyrine devam etmiş, yılın ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 25,5 oranında artmıştır. 2021 yılı Ağustos ayı itibarıyla yıllıklandırılmış ihracat

207,4 milyar ABD doları, ithalat ise 254,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, dış ticaret açığı 2021 Ocak-Ağustos ayları arasında bir önceki yılın aynı tarihler arasındaki verilerine göre yüzde 9,8 lik bir azalmayla 29,8 milyar ABD doları, yıllıklandırılmış hali ile de 46,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. OVP’de 2021 yılı dış ticaret açığının, 47 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (TCMB, Yıllık Rapor,2021).

2022 yılının ilk ve ikinci yarısında gıda krizi ve doğalgaz krizi ihracatçıların Pazar değiştirmesine sebep olmuş ithalat ise artan jeopolitik konum risklerine bağlı olarak hızla artmıştır. Küresel çapta yükselen enflasyonla birlikte para politikalarında sıkılaşma küresel büyümeyi yavaşlatmış, euro-dolar paritesinde gerçekleşen düşüş, Türkiye’nin en büyük ticaret ortağı olan Avrupa ülkelerinden elde edilen ihracat gelirlerin azalmasına yol açmış ve olumsuz yönde etkilemiştir.

2023 yılında döviz kurları; yılın ilk çeyreğinde düşük seviyelerini sürdüren opsiyonların ima ettiği kur oynaklığı ikinci çeyrek itibarıyla yükseliş eğilimine girerek yurt içi belirsizliklerin de etkisiyle artış kaydetmiştir. Haziran ayından itibaren ise hızla gerilemeye başlayan opsiyonların ima ettiği kur oynaklığı olumlu performans sergilemiş, Yılın ikinci çeyreğinde gelişmiş ülkelerden para politikasında sıkılaşma sürecinin beklenenden yavaş olacağına ilişkin sinyaller gelmiştir. İkinci çeyrekte Dolar/TL’de görülen nispeten yukarı yönlü hareket üçüncü çeyrekte kurdaki hareketliliğin azalmasıyla yatay görünüm sergilemeye geçerken son dönemde paritedeki düşüş Avro/TL kuru üzerinde baskı oluşturmuştur (TCMB, Yıllık Rapor,2023).2023 İsrail Filistin savaşı, Türkiye Ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş ihracatı yüzde 4,1 oranında eritmiştir. İsrail-Filistin geriliminin 2023’ün tamamına etkisiyle ve 7 Ekim’den itibaren fiilen savaşın başlamasıyla, ağırlığı son 7 ayda olmak üzere, çatışmaya sınır ve taraf 5 ülkeye ihracatımız 4 milyar 110 milyon [dolar](#) düştü. Kamuoyunda sadece İsrail ile ticaret, boykot ve ambargo konuşulsa da Türkiye’nin İsrail, Mısır, Suriye, Ürdün ve Lübnan’a ihracatı büyük darbe yedi. 2023’ün tamamını ve 2024’ün ilk 3 ayını dikkate aldığımızda İsrail’e 1,9 milyar dolarlık ihracat kaybı yaşandı. Mısır’a 838 milyon, Lübnan’a 1,2 milyar, Ürdün’e 80 ve Suriye’ye 52 milyon dolarlık ihracat kayıplarımız oldu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖVİZ KURUNUN TÜRKİYE’NİN İTHALATI ve İHRACATI ÜZERİNE ETKİLERİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ LİTERATÜR VE YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, döviz kurunun ithalat ve ihracat üzerinde olan ilişkisini ele alan önceki çalışmalar kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmalar, farklı zaman dilimlerinde ve farklı ekonometrik yöntemlerle döviz kuru dalgalanmalarının ihracat ve ithalat üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu bağlamda, araştırmaların büyük bir kısmı döviz kurundaki oynaklıkların ihracat üzerinde negatif, ithalat üzerinde ise sınırlı etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Üçüncü bölümde ise, bu teorik ve ampirik temeller ışığında, Türkiye ekonomisine özgü veriler kullanılarak daha kapsamlı bir analiz yapılmıştır. Bu analizde kullanılan veri seti, literatürde ele alınan dönemlerden daha geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır ve döviz kurundaki belirsizliklerin dış ticaret ile olan ilişkisini değerlendirmek için geliştirilmiş yeni yöntemler içermektedir.

3.1. Literatür Taraması

Gül ve Ekinci (2006), Türkiye’nin 1990-2006 dönemine ait aylık verilerini Reel döviz kuru ile dış ticaret ilişkisini belirlemek için Granger Nedensellik Yöntemi kullanılmıştır. Sonuçlara göre, reel döviz kuru ile dış ticaret değişkenlerinde eş bütünleşme ilişkisi bulunmuş, ayrıca dış ticaret verilerinden yola çıkarak reel döviz kuruna doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir (Gül & Ekinci, 2006).

Yılmaz ve Kara (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 1994-2009 dönemi için Döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalarının Türkiye’nin ithalatı ve ihracatı üstündeki detaylı analizi yapılmıştır. VAR modeli ve Granger Nedensellik Testi kullanılarak yapılan analizler neticesinde, döviz kuru dalgalanmalarının ihracata olumsuz, ithalat üzerinde ise daha az etkili olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz ve Kara, 2010).

Yılmaz (2012), Türkiye ekonomisinde döviz kuru dalgalanmalarının ithalat ve ihracat hacmi üstündeki etkisi incelemiştir. Bu çalışmada 1980-2010 yolları arasındaki veriler kullanılarak Johansen eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Sonuçlar, döviz kurundaki volatalitenin uzun dönemde ihracata olumsuz bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır (Yılmaz, 2012).

Keleş ve Uysal (2013), Türkiye’nin dış ticareti üzerinde döviz kuru oynaklığının etkilerini incelemiştir. Çalışmada 1995-2012 yılları arası aylık veriler baz alınarak, döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerindeki hem kısa hem uzun vadeli etkileri analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, döviz kuru oynaklığı kısa vadede ithalatı artırıcı, ihracatı ise azaltıcı etkiler yaratmaktadır (Keleş ve Uysal, 2013).

Yıldırım ve Demir (2014) tarafından yapılmıştır. Türkiye’nin 2001-2013 dönemine ait çeyreklik verilerini kullanan bu çalışmada, ithalat ve ihracat üzerindeki döviz kuru etkisi araştırılmıştır. Çalışmada VAR modeli kullanılarak, döviz kuru değişimlerinin

ithalat ve ihracat hacimleri üzerinde kısa vadede önemli etkiler yarattığı tespit edilmiştir (Yıldırım ve Demir, 2014).

Doğan ve Ertaş (2015) çalışmasında, döviz kurunda meydana gelen değişikliklerin Türkiye’deki ithalat ve ihracata olan etkisini incelemek için 2000-2014 dönemi verileri kullanılmıştır. Kullanılan yöntem ARDL sınır testi olup, döviz kuru oynaklığının kısa vadede ithalat üzerinde pozitif, ihracat üzerinde ise negatif etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır (Doğan ve Ertaş, 2015).

Başak ve Korkmaz (2015), döviz kuru oynaklığının Türkiye’deki ithalat -ihracat dengesi üstündeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, 1989-2014 yılları arasındaki veriler ile analizde ARDL ekonometrik modeli kullanılmıştır. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, döviz kuru oynaklığının kısa vadede ihracatı olumsuz etkilediğini, ancak ithalat üzerinde çok daha sınırlı bir etki yarattığını göstermiştir (Başak ve Korkmaz, 2015).

Özcan ve Aslan (2015), döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye’nin ihracatı üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında, 1980-2014 yılları arasındaki verileri kullanmışlardır. Çalışmada VAR analizi uygulanarak, döviz kuru dalgalanmalarının ihracat üzerindeki etkilerinin kısa vadede sınırlı olduğu, ancak uzun vadede önemli ölçüde ihracatı olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Özcan ve Aslan, 2015).

Aktaş ve Polat (2016), Türkiye’de döviz kuru dalgalanmalarının ithalat ve ihracat hacmi üzerindeki etkilerini ele almışlardır. 1995-2015 tarihlerindeki verileri baz alarak değişkenleri ARDL modeli ile analiz etmişlerdir. Çalışmada, döviz kuru dalgalanmalarının ihracatı olumsuz etkilerken ithalat üzerinde ise sınırlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aktaş ve Polat, 2016).

Akar ve Aksoy (2016) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, 2000-2015 yılları arasındaki Türkiye’nin döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ithalat ve ihracat üzerinde nasıl bir bıraktığını ARDL modeli ile incelenmiştir. Sonuçlar, döviz kuru değişimlerinin özellikle ithalat üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu, ancak ihracat üzerinde bu etkinin daha sınırlı olduğunu ortaya koymuştur (Akar ve Aksoy, 2016).

Erkan ve Kantar (2016), Türkiye’nin döviz kuru dalgalanmalarının ithalat ve ihracat dengesi üstünde nasıl bir korelasyon olduğunu incelemişlerdir. Çalışmada 1990-2015 yılları arasındaki verilerle ARDL modeli kullanılmış ve döviz kuru dalgalanmalarının ithalatı artırıcı, ihracatı ise azaltıcı yönde bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Erkan ve Kantar, 2016).

Kaya (2016) çalışmasında, Türkiye ekonomisi üzerindeki döviz kurundaki dalgalanmaların ithalat ve ihracatı nasıl etkilediğini araştırmıştır. Bu çalışmada, 1995-2015 dönemine ait çeyreklik verilerden yararlanılarak ekonometrik model olarak GARCH seçilmiş ve yapılan analize göre döviz kurundaki dalgalanmaların ihracat üzerinde negatif iken ithalat üzerinde daha zayıf bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur (Kaya, 2016).

Arslan ve Çiçek (2017), döviz kuru belirsizliği ile ithalat -ihracat arasındaki korelasyonu 2003-2016 yıllarındaki verileri baz alarak GARCH modeli ile incelemiştir. Elde edilen bulgular neticesinde; döviz kurundaki dalgalanmaların özellikle ihracata negatif bir etki bıraktığı tespit edilmiştir (Arslan ve Çiçek, 2017).

Aktaş ve Şahin (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, döviz kurundaki dalgalanmaların Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkilerini 1995-2016 yılları arasındaki veriler ile incelenmiştir. GARCH modeli kullanılarak yapılan analizlerde, döviz kurundaki dalgalanmaların hem ihracat hem de ithalat önemli derecede etkilediğini ve bu etkinin negatif yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Aktaş ve Şahin, 2017).

Kaya ve Güner (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Türkiye'nin 1994-2016 dönemi verileri kullanılarak döviz kuru ile ithalat-ihracat hacmi arasındaki uzun vadeli ilişkiyi ARDL modeli kullanarak test edilmiştir. Sonuçlar, döviz kurundaki dalgalanmaların uzun dönemlik periyotta dış ticaret üstünde etkisinin önemli ve özellikle ihracat üzerinde negatif olduğu sonucuna varmıştır (Kaya ve Güner, 2017).

Yılmaz ve Tuncer (2017), Türkiye'nin döviz kuru volatilitésinin ile dış ticaret üstündeki etkisini incelemek için 1990-2016 dönemine ait yıllık verileri kullanarak VAR modeli uygulamışlardır. Sonuçlar, döviz kuru belirsizliğinin uzun vadede ihracatı olumsuz etkilediğini ve ithalat üzerinde sınırlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur (Yılmaz ve Tuncer, 2017).

Özellikle Türkiye'nin döviz kuru politikalarının dış ticarete etkilerini araştıran Aydın (2018) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin 1995-2017 yılları arasındaki veriler baz alınarak döviz kurundaki dalgalanmalarının ithalat ve ihracat dengesi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışma, döviz kurundaki değişimlerin özellikle ithalat üzerinde daha belirgin etkiler yarattığını göstermektedir (Aydın, 2018).

Ceylan ve Yıldırım (2018), Türkiye'nin dış ticaret dengesini etkileyen faktörler arasında döviz kuru değişimlerinin önemini vurgulayan bir çalışma gerçekleştirmiştir. 1990-2017 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, döviz kuru dalgalanmalarının ihracata negatif yönlü etki bırakırken, ithalata göreceli olarak daha düşük etki bırakmıştır (Ceylan ve Yıldırım, 2018).

Demir ve Koç (2018), Türkiye'nin dış ticaret performansı üzerinde döviz kuru belirsizliğinin etkilerini incelemiştir. Çalışmada, 1990-2015 dönemine ait yıllık veriler kullanılmış ve döviz kuru belirsizliğinin ihracatı azaltıcı, ithalatı ise artırıcı yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Demir ve Koç, 2018).

Aydın ve Şimşek (2018), Döviz kurunun ve Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı üstündeki etkiyi inceleyen bir diğer çalışmada 2000-2016 dönemi verilerini kullanmıştır. Johansen eş bütünleşme testi sonuçlarına göre, döviz kuru değişimlerinin özellikle ihracatı olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Aydın ve Şimşek, 2018).

Ersin ve olak (2018), D v z kurundaki dalgalanmalarının Türkiye'nin ithalat ve ihracat dengesi arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 1990-2017 dönemine ait verilerle bir çalışma yapmıştır. Yapılan çalışmada, d v z kuru dalgalanmalarının dış ticaret üzerinde asimetrik etkiler yarattığını göstermektedir; d v z kuru yükselirken ithalat artarken, ihracat azalmıştır (Ersin ve olak, 2018).

Türedi ve Doğan (2019), D v z kuru volatilitesi ile ithalat ve ihracat performansındaki ilişkiyi incelemiştir. 2000-2018 yılları arasında çeyreklik verileri kullanarak d v z kuru ve dış ticaret arasındaki ilişkinin kısa vadeli etkileri analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, d v z kuru oynaklığı ihracatı olumsuz yönde etkilerken ithalat üzerinde daha sınırlı bir etki yaratmıştır (Türedi ve Doğan, 2019).

Öztürk ve Yıldız (2019) tarafından yapılmıştır. D v z kuru volatilitesinin Türkiye'nin ithalat ve ihracat hacmi üzerindeki ilişkiyi GARCH modeli kullanarak analiz etmişlerdir. Sonuçlar, d v z kuru oynaklığının kısa vadede ihracat üzerinde negatif etki bırakırken ithalat üzerindeki etkinin daha sınırlı olduğunu göstermiştir ( zt rk ve Yıldız, 2019).

Köseoğlu ve Soylu (2019) ise Türkiye ekonomisinde d v z kuru belirsizliğini ve dış ticaret üzerindeki ilişkiyi GARCH modeli ile 2003-2018 yılları arasındaki çeyreklik veriler kullanılarak analiz etmiş ve d v z kurundaki dalgalanmaların özellikle ihracat üzerindeki negatif etkileri vurgulanmıştır. Ayrıca çalışmada, ithalatın d v z kuru belirsizliğine daha dayanıklı olduğu sonucuna varılmıştır (Köseoğlu ve Soylu, 2019).

Kılıç ve Demir (2019), Türkiye'nin d v z kuru oynaklığının ithalat ve ihracat üzerindeki etkilerini incelemek için GARCH modelini kullanmıştır. Elde edilen bulgular, d v z kuru oynaklığının ihracat üstünde negatif, ithalat üzerinde ise nispeten zayıf bir etkisi olduğunu göstermiştir (Kılıç ve Demir, 2019).

Erdem ve Tekin (2020), Türkiye'deki d v z kuru dalgalanmalarının ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmalarında, 2005-2019 dönemi verilerini kullanarak VAR modeli ve Granger Nedensellik Testi uygulamıştır. Sonuçlar, dış ticaret ve d v z kuru arasında uzun vadede güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermiştir. (Erdem ve Tekin, 2020).

Arslan ve şimşek (2020) alışmasında, Türkiye'nin d v z kuru dalgalanmalarının dış ticaret performansı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışmada 2002-2019 dönemine ait çeyreklik verilerle yapılan analizlerde, d v z kuru dalgalanmalarının uzun vadede Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı üstünde olumsuz etkiler yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle, ihracatçıların maliyetlerindeki artışın d v z kuru dalgalanmalarına bağlı olduğu vurgulanmıştır (Arslan ve şimşek, 2020).

Gültekin ve Yıldırım (2020), Türkiye'deki d v z kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi 2000-2019 yıllarına ait veriler ile incelemişlerdir. Çalışmada, d v z kuru değişimlerinin uzun vadede ihracat üzerinde negatif, ithalat üzerinde ise pozitif bir

etkisi olduğu belirlenmiştir. Analizlerde ARDL ve Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır (Gültekin ve Yıldırım, 2020).

Özgür ve Şahin (2020) ise Türkiye’de döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki uzun dönemli ilişkiyi 1995-2018 yılları arasındaki verilerle incelemiş ve Johansen eş bütünleşme testi bulgularına dayanarak döviz kuru değişimlerinin uzun dönemde ithalat ve ihracat dengesini olumsuz etkilediği ve ithalat ve ihracat üzerinde farklı etkiler yarattığı sonucuna ulaşmıştır (Özgür ve Şahin, 2020).

Uğurlu ve Aydoğan (2020) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada 2001-2019 yılları arasındaki veriler kullanılarak döviz kurundaki dalgalanmaların ithalat ve ihracata etkileri ARDL modeli ile Granger nedensellik testleri kullanılarak incelenmiştir. Sonuçlara göre, döviz kuru değişimlerinin ihracata olan etkisi negatif, ithalata ise etkisinin daha az olduğu belirlenmiştir (Uğurlu ve Aydoğan, 2020).

Özcan ve Gültekin (2021) tarafından yapılmıştır. Döviz kuru volatilitésinin ithalat ve ihracat üzerindeki etkisi incelemek için 2000-2020 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Çalışmada, döviz kurunda meydana gelen değişimlerin özellikle ihracat üzerinde olumsuz bir etki yarattığı ve döviz kurundaki dalgalanmaların ihracatçıların maliyetlerini artırdığı vurgulanmıştır (Özcan ve Gültekin, 2021).

Yıldız ve Çelik (2021) tarafından yapılmıştır. Türkiye’nin döviz kuru dalgalanmalarının ithalat ve ihracat dengesi arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, 2003-2020 dönemi verileri kullanılarak VECM analizi uygulanmıştır. Sonuçlar, döviz kuru dalgalanmalarının uzun vadede dış ticarete olumsuz etkiler bıraktığını ortaya koymuştur (Yıldız ve Çelik, 2021).

Kaplan ve Yılmaz (2021), Türkiye’nin döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarında, 2000-2020 dönemine ait çeyreklik veriler kullanarak ARDL ve Granger nedensellik testi uygulamıştır. Sonuçlar, döviz kurundaki değişimlerin ithalata pozitif bir etki bırakırken, ihracat üzerinde negatif bir etki bıraktığını tespit edilmiştir (Kaplan ve Yılmaz, 2021).

Küçük ve Güneş (2022), döviz kurunda meydana gelen oynaklığın Türkiye’nin ithalat ve ihracat dengesine olan etkisini inceledikleri çalışmalarında, 2001-2021 dönemi verilerini kullanarak GARCH modeli uygulamışlardır. Sonuçlar, döviz kuru oynaklığının ithalatı artırırken ihracatı azalttığını göstermiştir (Küçük ve Güneş, 2022).

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik literatür üzerindeki mevcut bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Döviz Kuru ile Dış Ticaret Arasındaki İlişkiye Yönelik Literatür Taraması

Yazar(lar)	Yıl	Araştırma Dönemi	Kullanılan Yöntem(ler)	Ana Bulgular
Gül ve Ekinici	2006	1990-2006	Granger Nedensellik Yöntemi	Reel döviz kuru ve dış ticaret arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur.
Başak ve Korkmaz	2015	1989-2014	ARDL Modeli	Döviz kuru oynaklığı, kısa vadede ihracatı olumsuz etkilemekte, ithalat üzerinde sınırlı etki göstermektedir.
Erdem ve Tekin	2020	2005-2019	VAR Modeli, Granger Testi	İthalat ve ihracattan döviz kuruna doğru nedensellik ilişkisinin tek yönlü olduğu tespit edilmiştir.
Kaya	2016	1995-2015	GARCH Modeli	Döviz kuru belirsizliği, ihracatı olumsuz etkilerken, ithalat üzerinde zayıf etki göstermektedir.
Aydın ve Şimşek	2018	2000-2016	Johansen Eşbütünleşme Testi	Döviz kuru değişimlerinin ihracatı olumsuz, ithalatı ise pozitif etkilediği tespit edilmiştir.
Yılmaz ve Tuncer	2017	1990-2016	VAR Modeli	Döviz kuru belirsizliği uzun vadede ihracatı olumsuz etkilemektedir.
Öztürk ve Yıldız	2019	2000-2019	GARCH Modeli	Döviz kuru volatilitesi, kısa vadede

				ihracatı olumsuz etkilerken, ithalat üzerindeki etki sınırlıdır.
Kaplan ve Yılmaz	2021	2000-2020	ARDL, Granger Testi	Döviz kuru değişimlerinin ithalat üzerindeki etkisi pozitif, ihracat üzerindeki etkisi negatiftir.
Küçük ve Güneş	2022	2001-2021	GARCH Modeli	Döviz kuru oynaklığı, ithalatı artırırken ihracatı azaltmaktadır.
Aktaş ve Polat	2016	1995-2015	ARDL Modeli	Döviz kuru dalgalanmalarının uzun vadede ihracatı olumsuz etkilediği bulunmuştur.
Gültekin ve Yıldırım	2020	2000-2019	ARDL, Granger Testi	Döviz kuru değişimlerinin ihracat üzerinde negatif, ithalat üzerinde pozitif etkisi vardır.
Ersin ve Çolak	2018	1990-2017	VAR Modeli	Döviz kuru dalgalanmalarının asimetric etkileri olduğu ve döviz kuru yükselirken ithalatın arttığı tespit edilmiştir.
Arslan ve Çiçek	2017	2003-2016	GARCH Modeli	Döviz kuru belirsizliği, ihracat üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır.
Özcan ve Aslan	2015	1980-2014	VAR Modeli	Döviz kuru dalgalanmalarının ihracat üzerindeki etkileri uzun vadede olumsuz bulunmuştur.

Kılıç ve Demir	2019	2000-2019	GARCH Modeli	Döviz kuru volatilitésinin ihracata negatif, ithalata ise sınırlı etki bıraktığı gözlenlenmiştir.
Uğurlu ve Aydoğan	2020	2001-2019	ARDL, Granger Testi	Döviz kuru değışimlerinin ihracat üzerinde olumsuz etkisi bulunmuş, ithalat üzerinde etkisi daha azdır.
Erkan ve Kantar	2016	1990-2015	ARDL Modeli	Döviz kuru dalgalanmalarının ithalatı artırıcı, ihracatı azaltıcı yönde etkilediğı gözlenlenmiştir.
Doğan ve Çetin	2021	1995-2020	Johansen Eşbütünleşme Testi	Döviz kurundaki dalgalanmaların Türkiye'nin ithalat ve ihracat dengesi üzerine etkisi anlamlı bulunmuştur.
Karaca ve Öztürk	2022	2005-2021	GARCH Modeli	Döviz kuru volatilitésinin ithalat ve ihracat üzerinde asimetrik etkileri olduğu ortaya konmuştur.
Akman ve Topal	2023	2010-2022	ARDL Modeli	Uzun dönemli incelenen döviz kuru dış ticaret ilişkisi ,ihracat üzerinde olumsuz yöndedir.
Çelik ve Yılmaz	2023	2000-2022	VAR Modeli	Döviz kuru dalgalanmalarının ithalat ve ihracat dengesi üzerinde önemli olduğu

				sonucuna varılmıştır.
Şahin ve Eroğlu	2022	2015-2021	Eşbütünleşme Testi	Türkiye’de döviz kuru değişimlerinin, dış ticaret hacminde önemli rol oynadığı belirlenmiştir.
Yıldırım ve Yıldız	2023	2010-2023	ARDL, Granger Testi	Döviz kuru dalgalanmalarının ithalat ve ihracat arasındaki ilişki incelenmiş ve ihracat üzerinde olumsuz etkileri olduğu belirlenmiştir.
Çetin ve Kara	2021	1996-2020	VAR Modeli	Döviz kurundaki dalgalanmaların dış ticaret ile olan ilişkileri üzerinde çalışılmış ve sonuçlar asimetric etkiler göstermiştir.
Türkmen ve Koç	2019	2000-2018	GARCH Modeli	Döviz kuru oynaklığının, Türkiye'nin dış ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır.
Arı ve Doğru	2020	2003-2019	Johansen Eş bütünleşme Testi	İhracatın döviz kuruna karşı duyarlılığı yüksekken, ithalatın daha az duyarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Demirtaş ve İnce	2017	1995-2016	ARDL Modeli	Döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret üzerindeki etkisi,

				özellikle dışa bağımlı sektörlerde belirgin olarak görülmektedir.
Sönmez ve Bayrak	2022	2011-2022	VAR Modeli	Türkiye'de döviz kuru dalgalanmalarının ithalata da ihracata da negatif etkiler yarattığı tespit edilmiştir.
Kılıç ve Sezgin	2023	2001-2023	Eşbütünleşme Testi	Uzun vadede döviz kurundaki dalgalanmaların ithalat ve ihracat dengesi arasındaki ilişki araştırılmıştır ve ihracatın daha fazla etkilendiği belirlenmiştir.
Aktaş ve Aydın	2023	2005-2023	GARCH Modeli	Döviz kuru belirsizliğinin, ihracat üzerindeki olumsuz etkileri ile birlikte ithalat üzerindeki etkisinin daha az belirgin olduğu sonucuna varılmıştır.
Demir ve Uğur	2022	2014-2022	ARDL, Granger Testi	Döviz kuru değişkenlerinin uzun vadede dış ticaret dengesine etkisi üzerine yapılan incelemelerde, ihracatın etkilenme oranı daha yüksek bulunmuştur.

Şimşek ve Korkmaz	2022	2010-2021	VAR Modeli	Döviz kuru değişikliklerinin, özellikle gelişmekte olan ülkelerde dış ticaret üzerinde belirgin etkileri olduğu ortaya konmuştur.
-------------------	------	-----------	------------	---

Literatür taramasında yer verilen çalışmaların çoğu, kısa vadeli ilişkiler veya belirli dönemlere odaklanırken, bu çalışma hem kısa hem de uzun vadeli etkileri detaylı analiz ile incelenerek daha bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Ayrıca, literatürde VAR, Johansen eş bütünleşme testi ve Granger nedensellik analizi gibi yöntemlerle döviz kuru dalgalanmalarının etkileri sıklıkla incelenmiştir. Ancak bu çalışma, bu yöntemlere ek olarak, GARCH modeli ve FMOLS/DOLS tahmin yöntemlerini de kullanarak döviz kuru değişkenlerinin etkilerini daha detaylı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, üçüncü bölüm, literatürde yer alan teorik ve ampirik çalışmalara dayalı çıkarımları test ederek yeni bir perspektif sağlamayı hedeflemektedir.

Literatür taramasında yer alan çalışmalar, döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi farklı dönemler ve yöntemlerle incelemiştir. Gül ve Ekinci (2006), 1990-2006 dönemini inceleyerek, Granger Nedensellik Yöntemi ile döviz kuru ve dış ticaret arasında eş bütünleşme ve tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Yılmaz (2012), 1980-2010 dönemine ait Johansen Eş bütünleşme Testi sonuçlarına dayanarak, döviz kurundaki değişimin çoğunlukla ihracat karşı bir negatif etkisi saptanmıştır. Yıldırım ve Demir (2014), 2001-2013 dönemini VAR modeli ile analiz etmiş ve döviz kuru değişimlerinin kısa vadede ithalat ve ihracat üzerinde önemli etkiler yarattığını bulmuştur.

Aktaş ve Şahin (2017), 1995-2016 döneminde döviz kuru oynaklığını GARCH modeli ile incelemiş ve döviz kuru dalgalanmalarının ithalata da ihracata da negatif etkiler yarattığını göstermiştir. Aydın (2018) ise, 1995-2017 yılları arasında yaptığı analizde, döviz kuru dalgalanmalarının özellikle ithalat üzerinde belirgin etkilere sahip olduğunu vurgulamıştır. Yılmaz ve Kara (2010), 1994-2009 dönemini VAR modeli ve Granger Nedensellik Testi ile değerlendirerek, döviz kuru dalgalanmalarının ihracatı olumsuz etkilediğini ve ithalat üzerindeki etkilerinin daha sınırlı olduğunu bulmuştur.

Doğan ve Ertaş (2015), 2000-2014 dönemini ARDL modeli ile analiz etmiş ve döviz kuru oynaklığının kısa vadede ithalatı artırıcı, ihracatı ise azaltıcı etkiler yarattığını belirtmiştir. Köseoğlu ve Soylu (2019), 2003-2018 yıllarını GARCH modeliyle ele

almış ve döviz kuru belirsizliğinin özellikle ihracat üzerindeki negatif etkilerine dikkat çekmiştir. Özgür ve Şahin (2020), 1995-2018 dönemine ait Johansen Eş bütünleşme Testi sonuçlarıyla, döviz kuru değişimlerinin uzun vadede ithalat ve ihracat dengesini olumsuz etkilediğini göstermiştir.

Keleş ve Uysal (2013), 1995-2012 yıllarını inceleyerek döviz kuru oynaklığının kısa vadede ithalatı artırıcı, ihracatı ise azaltıcı etkiler yarattığını tespit etmiştir. Akar ve Aksoy (2016), 2000-2015 döneminde döviz kuru değişimlerinin ithalat üzerinde güçlü, ihracat üzerinde ise daha sınırlı bir etki yarattığını bulmuştur. Arslan ve Şimşek (2020), 2002-2019 döneminde GARCH modeliyle yaptıkları analizde, döviz kuru oynaklığının uzun vadede ithalat ve ihracatı negatif etkilediğini ortaya koymuştur. Türedi ve Doğan (2019), 2000-2018 yıllarına ait analizinde, döviz kuru oynaklığının ihracat üzerinde olumsuz, ithalat üzerinde ise daha sınırlı etkiler yarattığını belirtmiştir.

Son olarak, Kaplan ve Yılmaz (2021), döviz kuru değişimlerinin ithalat üzerinde pozitif, ihracat üzerinde ise negatif etkiler yarattığını tespit etmişlerdir. Bu çalışmaların genel bulguları, döviz kuru dalgalanmalarının ihracat üzerinde daha belirgin olumsuz etkiler yarattığını, ithalat üzerindeki etkilerin ise genellikle sınırlı olduğunu göstermektedir. Literatürde kullanılan yöntemler arasında VAR, ARDL, GARCH ve Johansen Eş bütünleşme Testi öne çıkmakta, bu yöntemler döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişkilerin detaylı bir şekilde analiz edilmesini sağlamaktadır.

Literatür taraması ve üçüncü bölüm arasındaki bu geçiş, teorik bilgi ile ampirik analizler arasında bir köprü oluşturarak, döviz kuru ve dış ticaret ilişkisini Türkiye bağlamında daha derinlemesine incelemek için bir temel sağlamaktadır.

2000 ve 2023 yılları arasındaki dönemde, Türkiye'nin döviz kuru dalgalanmaları ve dış ticaret performansı arasındaki ilişkiyi analiz etmek için kapsamlı bir veri seti ve çeşitli ekonometrik modeller kullanılmıştır. Bu dönemde Türkiye ekonomisi, döviz kuru politikalarının etkilerinin daha belirgin hale geldiği bir yapıya sahipti ve bu durum, döviz kurundaki değişimlerin ithalat ve ihracat ile olan ilişkisini incelemek için uygun bir zemin oluşturmuştur.

Bu kapsamda kullanılan **veriler**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından sağlanan geçerliliği ve güvenilirliği olan kurumlardan alınmıştır. Analizlerde kullanılan başlıca veri bileşenleri şunlardır:

- **Nominal Döviz Kurları:** Türk lirasının ABD Doları ve Euro gibi uluslararası para birimlerine karşı yıllık bazda nominal değerleri, döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerindeki etkilerini analiz etmek için temel bir değişken olarak kullanılmıştır.

- **Reel Döviz Kurları:** Döviz kurlarının enflasyon etkisiyle düzeltilmiş reel değerleri, döviz kuru değişimlerinin rekabet gücü üzerindeki etkilerini daha doğru bir şekilde analiz etmeyi mümkün kılmıştır.
- **İhracat ve İthalat Verileri:** Türkiye'nin dış ticaret performansını ölçmek için nominal ve reel ihracat ile ithalat değerleri, dış ticaret hacmi ve dengesi üzerinde detaylı analiz yapılmasını sağlamıştır.
- **Makroekonomik Göstergeler:** Gayri Safi Yurt İçi Hasıla , enflasyon oranı ve faiz oranları gibi ekonomik göstergeler, döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkinin daha geniş kapsamda değerlendirilmesine olanak tanımıştır.

Bu veri seti, döviz kurunda meydana gelen değişimlerin Türkiye'nin ithalatı ve ihracatı arasında nasıl bir ilişki olduğunu çeşitli **ekonometrik modellerle** analiz etmiştir. Kullanılan yöntemlerden ilki, **VAR (Vektör Otoregresif) Modeli** olmuştur. VAR modeli, döviz kuru ve dış ticaret arasındaki dinamik ilişkiyi gözlemlemek için güçlü bir araç olarak kullanılmıştır. Model, değişkenlerin birbirini nasıl etkilediğini ve bu etkinin yönünü anlamaya yönelik detaylı bilgiler sunmuştur. **Johansen Eş bütünleşme Testi**, döviz kuru ve dış ticaret arasındaki uzun vadeli ilişkileri değerlendirmek amacı ile kullanılmıştır. Bu yöntem, seriler arasında kalıcı bir ilişkinin var olup olmadığını test ederek, dış ticaretin döviz kuruna duyarlılığını daha net bir şekilde ortaya koymuştur.

Ayrıca, **Granger Nedensellik Analizi** kullanılarak döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret üzerindeki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Bu yöntem, döviz kuru değişimlerinin ihracat ve ithalat üzerinde tek yönlü ya da çift yönlü bir etkiye sahip olup olmadığını belirlemek için tercih edilmiştir. **GARCH (Genelleştirilmiş Otoregresif Koşullu Değişen Varyans) Modeli** ise döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ithalat ve ihracat üzerine olan etkilerini daha detaylı bir şekilde incelemiştir. Bu model, döviz kuru dalgalanmalarının zaman içindeki değişken etkilerini analiz ederek, dış ticaret üzerindeki dinamik sonuçları ortaya koymuştur.

Analizler sonucunda, döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye'nin ihracat performansı üzerinde belirgin olumsuz etkiler yarattığını göstermiştir. Özellikle, döviz kuru oynaklığının ihracatçı firmaların maliyetlerini artırdığı ve uluslararası rekabet gücünü zayıflattığı tespit edilmiştir. İthalat açısından ise, döviz kuru dalgalanmalarının etkilerinin daha sınırlı olduğu ve ithalatın yapısal özelliklerinden dolayı döviz kuru belirsizliğine karşı daha dirençli olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, döviz kuru dalgalanmalarının ithalat üzerindeki dolaylı etkilerinin de dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Bu analizler, Türkiye'nin döviz kuru politikalarının ithalat ve ihracat arasındaki ilişkisini daha iyi anlamak ve ekonomik karar alma süreçlerine katkıda bulunmak için önemli bir temel oluşturmuştur. Ayrıca, bu döneme ilişkin analizlerin, gelecekteki

ekonomik politikalara yönelik stratejiler geliştirilmesine ışık tuttuğu söylenebilir. Döviz kuru dalgalanmalarının ihracat ve ithalat üzerindeki etkilerinin bu şekilde ayrıntılı bir şekilde ele alınması hem literatüre hem de politika yapımcıların kararlarına önemli katkılar sağlamaktadır.

3.2. Veri Seti

Çalışmada, döviz kuru ile ithalat ve ihracat nasıl bir etki bıraktığını gözlemlemek için, çeşitli ekonomik göstergeler ve veriler kullanılacaktır. Analiz için gerekli veriler, Türkiye'nin dış ticaretine ve döviz kuru hareketlerine ilişkin bilgiler içerecek şekilde derlenmiştir. Aşağıda kullanılan veri setinin bileşenleri ve kaynakları açıklanmaktadır:

Döviz Kurları: Analizlerde kullanılacak döviz kurları, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından sağlanan resmi döviz kuru verilerinden alınmıştır. Veriler, yıllık bazda nominal ve reel döviz kuru değerlerini içermektedir (TCMB, 2024).

İhracat ve İthalat Verileri: Türkiye'nin dış ticaret verileri, (TÜİK) tarafından yayımlanan dış ticaret istatistikleri kullanılarak elde edilmiştir. İlgili dönem için toplam ihracat ve ithalat rakamları, nominal ve reel değerler üzerinden analiz edilecektir (TÜİK, 2024).

Diğer Ekonomik Göstergeler: Analizlerde kullanılacak diğer ekonomik göstergeler arasında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH), enflasyon oranı, faiz oranları ve dış ticaret dengesi yer almaktadır. Bu veriler de TCMB ve TÜİK gibi güvenilir kaynaklardan toplanmıştır (TCMB, 2024; TÜİK, 2024).

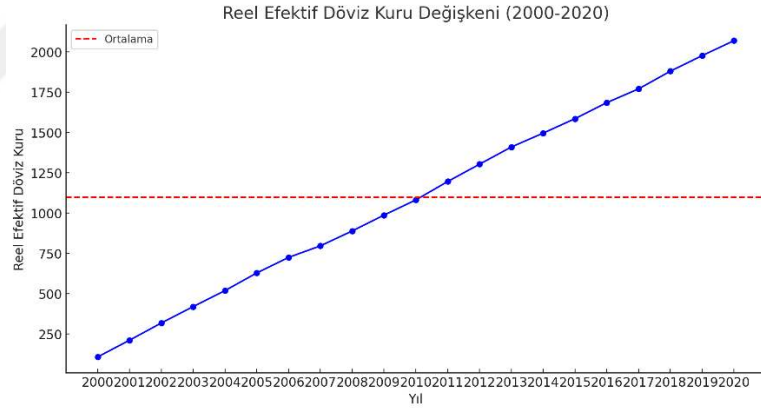
Zaman Dilimi: Veri seti, 2000-2023 yıllarını kapsayan bir dönem için toplanmıştır. Bu süre zarfındaki verilerin analize dahil edilmesi, etkilerin ne yönde olduğunun belirlenmesi açısından önemlidir.

Veri İşleme: Toplanan veriler, istatistiksel analizler için uygun hale getirilecektir. Gerekli dönüşümler ve normalizasyon işlemleri, araştırma sorusuna yönelik geçerli sonuçlar elde etmek amacıyla yapılacaktır.

Tablo 2 Değişkenlerin Açıklanması

Değişken Adı	Kısaltma	Tanım	Ölçüm Birimi
Nominal Döviz Kuru	NDK	Yerel para biriminin belirli bir döviz cinsinden nominal değerini ifade eder.	TL/USD, TL/EURO vb.
Reel Döviz Kuru	RDK	Nominal döviz kuru ile enflasyon oranının etkisi göz önünde bulundurularak hesaplanan döviz kuru.	TL/USD, TL/EURO vb.

İhracat	İHR	Belirli bir dönemde Türkiye’den yurtdışına yapılan mal ve hizmet satışlarını ifade eder.	Milyon TL
İthalat	İTH	Belirli bir dönemde Türkiye’ye yurtdışından gelen mal ve hizmet alımlarını ifade eder.	Milyon TL
Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)	GSYİH	Bir ülkedeki belirli bir dönem içinde hesaplanan tüm ekonomik faaliyetlerdir.	Milyar TL
Enflasyon Oranı	ENF	Genel fiyat seviyesindeki artış oranını ifade eder.	Yüzde (%)
Faiz Oranı	FAİZ	Belirli bir dönemde uygulanan borçlanma faiz oranını ifade eder.	Yüzde (%)

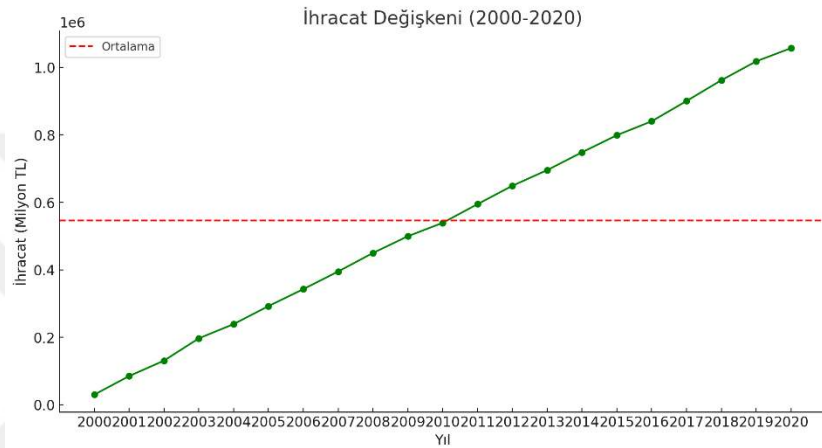
Şekil 1. Reel Efektif Döviz Kuru Değişkeninin Grafiği

Grafikte, 2000-2020 yılları arasındaki Reel Efektif Döviz Kuru değişkeninin zaman içindeki değişimi gösterilmektedir. Genel eğilim, reel efektif döviz kurunun zamanla artış göstermiş olduğunu veya belirli dönemlerde dalgalanmalar yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkiye'nin uluslararası ticaret ve ekonomik faaliyetlerinde döviz kurlarının önemli bir etkiye sahip olduğunu vurgular.

Grafikte gözlemlenen keskin yükseliş ve düşüşler, ekonomik dalgalanmalara, politik olaylara veya küresel ekonomik şartlara bağlı olarak döviz kurunda meydana gelen ani değişimleri yansıtabilir. Özellikle 2000'li yılların başındaki ekonomik krizler, döviz kurlarında önemli dalgalanmalara yol açmış olabilir. Kırmızı kesik çizgi, grafik üzerindeki ortalama reel efektif döviz kuru seviyesini temsil etmektedir. Bu değer, yıllar içinde döviz kurlarının genel seyrini değerlendirmede yardımcı olur; ortalamanın

altında veya üstünde kalma durumları, döviz kurlarının istikrarsızlığını veya belirli dönemlerdeki aşırı değerlenmesini ya da değer kaybını gösterebilir.

Reel efektif döviz kurunun artması, Türkiye'nin ihracat fiyatlarının yükselmesine ve dolayısıyla rekabet gücünün azalmasına neden olabilir. Diğer yandan, döviz kurunun düşmesi, ithalatın maliyetini artırabilir ve enflasyon üzerinde baskı oluşturabilir. Bu nedenle, grafik, Türkiye'nin ekonomik politikalarının döviz kurları üzerindeki etkisini analiz etmek için önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, grafik, gelecekteki döviz kuru politikalarının belirlenmesi için bir temel oluşturabilir; ekonomik göstergelerin yanı sıra iç ve dış ekonomik dinamikler göz önünde bulundurularak, döviz kurunun gelecekteki hareketleri tahmin edilebilir.

Şekil 2. İhracat Değişkeninin Grafiği

Grafikte, 2000-2020 yılları arasında Türkiye'nin ihracat değerlerinin zaman içindeki değişimi gösterilmektedir. Genel olarak, ihracat değerlerinde artış gözlemlenmektedir; bu durum, Türkiye'nin uluslararası ticaretteki rekabet gücünün zamanla iyileştiğini ve ekonomik büyümeye paralel olarak dış pazarların daha fazla talep gösterdiğini göstermektedir.

Grafikteki dalgalanmalar, özellikle küresel ekonomik koşullar, siyasi istikrar, döviz kurlarındaki değişimler ve uluslararası ticaret politikalarındaki değişiklikler gibi faktörlerden etkilenmiş olabilir. Örneğin, 2008 küresel ekonomik krizi sırasında ihracatta belirgin bir düşüş yaşanmış olabilir; bu da dünya genelindeki ekonomik yavaşlama ve talep azalmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, yıllar içinde gözlemlenen keskin yükselişler, Türkiye'nin belirli sektörlerdeki ihracatını artıran yeni anlaşmalar, ihracat teşvikleri ve gelişen pazarlar gibi faktörlerle ilişkilendirilebilir.

Kırmızı kesik çizgi, grafikteki ihracat değerlerinin ortalamasını göstermektedir. İhracatın ortalama seviyesinin üzerinde veya altında kalma durumu, ekonomik istikrarı ve dış ticaretin sürdürülebilirliğini yansıtabilir. Ayrıca, ihracatın artması, Türkiye'nin döviz gelirlerini artırarak, ekonomik büyümeyi destekleyecek önemli bir unsur olarak

öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, grafik, Türkiye'nin ihracat performansını ve dış ticaret dinamiklerini anlamada önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

3.3. Ekonometrik Yöntem

Zaman serisi analizlerinin kullanıldığı çalışmada, öncelikle serilerde durağanlığı test edebilmek amacıyla Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi, Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) Testi kullanılmıştır.

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi ölçmek için durağanlık analizlerinin ardından Vektör Otoregresif (VAR) Modeli, Johansen Eş bütünleşme Testi ve Granger Nedensellik analizi kullanılmıştır. Yapılan tüm çalışmalar da Ewiev programı kullanılmıştır.

3.3.1. Birim Kök ve Durağanlık Testleri

Zaman serisi analizlerinde ilk aşama serilerin durağanlığının araştırılmasıdır. Zaman serilerine bakıldığında genel anlamda durağan olmadığı görülmekte ve durağan olmayan serilerle analiz yapıldığında sahte regresyon problemiyle karşılaşmaktadır. Sahte regresyon problemi olduğunda da analiz sonuçlarımız seriler arasındaki gerçek ilişkiyi yansıtmamaktadır. Bu yüzden ilk olarak verilere ait birim kök ve durağanlık testlerinin yapılması ve durağan olmayan serilerin farkı alınarak durağanlığının sağlanması gerekmektedir (Karaçor ve Gerçekler, 2012:299).

3.3.1.1. Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi

Dickey Fuller tarafından genişletilerek elde edilen ADF Testi durağanlık analizlerinde en çok kabul gören testlerin başında yer almaktadır. ADF Testi'nde, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri modele bağımsız değişken olarak dahil edilmektedir. ADF Testi sonucunda elde edilen sonuçlar ise Mac Kinnon tablo değeri ile karşılaştırılarak test edilmektedir (Enders, 1995, s.221). ADF Testi'nde sonuçlar yorumlanırken P'nın t istatistiği, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerine göre bulunan Mac Kinnon kritik değerlerinden küçük ise serinin durağan olmadığına, büyük ise serinin durağan olduğu anlamına gelir.

3.3.1.2. Phillips Perron Testi

Bu çalışmada durağanlığın sınanması için kullanılan diğer yöntem ise Phillips Perron Testi'dir. 1988 yılında geliştirilen bu test Dickey Fuller'in hata terimleriyle alakalı hipotezini genişletmiş, bu terimlerin arasında ilişki olmamasını ve değişkenlerin sabit olması gerekliliğini vurgulamıştır.

Phillips Perron Testi, ADF Testi'ne alternatif olmaktan ziyade tamamlayıcı bir test olarak kabul edilmektedir. Phillips Perron Testi'nde Dickey Fuller Testi'ndeki homojenite ve bağımsızlık varsayımları kabul edilmemiş hata terimlerinin heterojen dağılımı ve zayıf bağımlılığı dikkate alınmış ve aşağıdaki modeller önerilmiştir (Enders, 1995:123).

ADF Testi'ne benzer şekilde PP Testi'nde sonuçlar yorumlanırken P'nın t istatistiği, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerine göre bulunan Mac Kinnon kritik değerlerinden küçük ise serinin durağan olmadığına, büyük ise serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır.

3.3.1.3. Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) Testi

Zaman serilerinde durağanlığın test edilmesinde kullanılan bir başka yöntem olan KPSS Testi'dir. Bu testte boş hipotez serinin durağan olduğu şeklinde kurulmaktadır. Boş hipotezin reddedilmesi durumunda seride birim kök olduğu sonucuna varılır.

Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin tarafından geliştirilen KPSS Testi, artıklara ait uzun dönem varyansın nonparametrik tahmincisine dayanmaktadır. Denklemden yer alan y_t dışsal u_t içsel değişken, X_t , "sabit" ya da "sabit ve trend"i ifade eden deterministik bileşenlerdir.

KPSS Testi'nde ADF ve PP testlerinden farklı olarak sıfır hipotezi birim kök yok şeklinde oluşturulmaktadır. Sıfır hipotezinin reddedilememesi neticesinde serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

$$H_0: p < 1$$

$$H_1: p = 1$$

KPSS testi'nde sonuçlar yorumlanırken analiz sonucunda LM test istatistiği KPSS (1992) kritik değerleri ile karşılaştırılarak birim kök içerip içermediği test edilmektedir (Kwiatkowski vd, 1992, s. 159-178).

3.3.2. Vektör Otoregresif Yöntem (VAR)

VAR analizinde; ekonometrik modellerin oluşturulmasında modeli kısıtlayan varsayımların göz ardı edilerek içsel dışsal değişken ayrımının yapılmaması gerektiği ve tüm içsel değişkenlerin eşit muamele görmesi savunulmaktadır.

Sims (1980), VAR modelini geliştirdikten sonra eşanlı denklem sistemi yerine VAR modelinin kullanımı yaygınlaştırmıştır.

VAR analizinde iktisat teorisinin ileri sürdüğü varsayımlar ve kısıtlamalar göz ardı edilerek değişkenler arasında ön kısıt koyulmasına imkân tanınmamakta ve modeldeki tüm değişkenlerin geçmişteki değerlerinin bir fonksiyonu olarak yazılmasını ileri sürmektedir. VAR modeli bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerin bağımsız değişken olarak kullanması nedeniyle ileriye yönelik güçlü tahminlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır (Tarı ve Bozkurt, 2006:45).

3.3.3. Johansen Eş bütünleşme Testi

Zaman serileri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek için en çok olabilirlik yöntemini kullanan Johansen Eş bütünleşme Testi uygulanmaktadır. Johansen yöntemine göre model için alınan tüm serilerin aynı düzeyde durağan $I(1)$ olması eş bütünleşme için zorunludur (Batmaz ve Tunca, 2007:215-216).

3.3.4. Granger Nedensellik Analizi

Granger Nedensellik Analizi, modelde kullanılan değişkenlerin geçmiş değerlerini diğer değişkenlerin öngörülebilirliğinin arttırmasına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Nedensellik, bir değişkenin gelecek değerlerinin tahmin edilmesinde, kendisine ait veya ilişkili olabilecek bir başka değişkene ait geçmiş değerlerin etkili olacağını ifade etmektedir. Granger Nedensellik analizi ile değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için şu modeller ileri sürülmüştür (Batmaz ve Tunca, 2007:215-216).

Nedensellik ilişkisini inceleyen bu test ile bir zaman serisinin (örneğin X) diğer bir zaman serisinin (örneğin Y) gelecekteki değerlerini tahmin etmede anlamlı bir katkı sağlayıp sağlamadığı incelenir.

Model

Granger nedensellik modelinde Y_t serisi iki farklı modelle tahmin edilir:

Model 1: Yalnızca Y'nin Geçmiş Değerleri ile

$$Y_t = \alpha_0 + \sum (\alpha_i * Y_{(t-i)}) + \varepsilon_{(1t)}$$

Model 2: Y'nin ve X'in Geçmiş Değerleri ile

$$Y_t = \alpha_0 + \sum (\alpha_i * Y_{(t-i)}) + \sum (\beta_j * X_{(t-j)}) + \varepsilon_{(2t)}$$

Burada:

- Y_t : Bağımlı değişkenin mevcut değeri.
- X_t : Nedenselliği test edilen diğer zaman serisinin mevcut değeri.
- p ve q: Gecikme sayıları.
- α_i : Y serisinin gecikmiş değerlerinin katsayıları.
- β_j : X serisinin gecikmiş değerlerinin katsayıları.
- $\varepsilon_{(1t)}$ ve $\varepsilon_{(2t)}$: Hata terimleri.

Null Hipotezi (H_0): X, Y'nin Granger nedeni değildir; bu durumda β_j katsayılarının hepsi sıfırdır.

Alternatif Hipotez (H_1): X, Y'nin Granger nedenidir, yani en az bir β_j sıfırdan farklıdır.

Sonuçlar anlamlı ise H_0 reddedilir ve X'in Y'nin Granger nedeni olduğu sonucuna varılır.

3.4. Bulgular

Araştırmanın bu kısmında, yapılan ekonometrik analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.5. Birim Kök Test Sonuçları

Zaman serisi analizlerinde ilk aşamada serilerin durağanlığı test edilmektedir. Bu çalışmada Geliştirilmiş olan tüm test serilerin birim köke sahip olup olmadığını test etmek için kullanılmıştır.

Durağanlık testlerinden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları (Sabit)

Değişken Adı	Seviye	ADF Birinci Fark	Birim Kök Testleri (Sabit) Karar	PP Karar	Seviye	KPSS Birinci Fark	Karar
Log x	-2.30	-4.64*	I(1) -2.48	-34.68* I(1)	1.68	0.31* I(1)	
Log m	-2.50	-3.91*	I(1) -2.88	-25.32* I(1)	3.39	0.19* I(1)	
Reer	-0.42	-12.21*	I(1) -0.16	-11.49* I(1)	1.33	0.29* I(1)	
Yf	-2.52	-6.28*	I(1) -2.42	-13.78* I(1)	1.46	0.08* I(1)	
Yd	-0.59	-12.03*	I(1) -0.03	-19.85* I(1)	1.95	0.08* I(1)	
Kritik Değerler	%1	-3.45	%1	-3.45	%1	0.73	
	%5	-2.87	%5	-2.87	%5	0.46	
	%10	-2.57	%10	-2.57	%10	0.34	

Not: ADF, PP ve KPSS testlerine ait kritik değerler en alt satırda yer almakta olup *, ** ve *** işaretlerinin anlamı %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel olarak katsayıların anlamlılığıdır.

Tablo 1'e bakıldığında %1 anlamlılık düzeyinde tüm serilerin 1. farklarının alındığında durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 2 serilerin sabit ve trendli birim kök test sonuçlarını sunmaktadır.

Tablo 2. Birim Kök Test Sonuçları (Sabit ve Trend)

Değişken Adı	Seviye	ADF Birinci Fark	Karar	Birim Kök Testleri (Sabit ve Trend)				KPSS Birinci Fark	Karar
				PP	Seviye	Birinci	Karar	Seviye	Fark
Log x	-2.86	-4.78*	I(1)	-4.40*	-31.70	I(0)	0.37	0.13	I(1)
Log m	-3.03	-3.98**	I(1)	-3.51**	-25.90	I(0)	0.81	0.06	I(1)

Reer	-1,89	-12.28*	I(1)	-1.81	-12.03*	I(1)	0.48	0.03	I(1)
Yf	-2.62	-6.76*	I(1)	-2.48	-13.76*	I(1)	0.17	0.04	I(1)
Yd	-4.11	-12.02*	I(0)	-3.82**	-20.45	I(0)	0.18	0.05	I(1)
Kritik Değerler	%1	-3.99		%1	-3.99		%1	0.21	
	%5	-3.42		%5	-3.42		%5	0.14	
	%10	-3.13		%10	-3.13		L %10	0.11	

Not: ADF, PP ve KPSS testlerine ait kritik değerler en alt satırda yer almakta olup *, ** ve *** işaretleri sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılığını ifade etmektedir.

Birim kök test sonuçlarının yer aldığı Tablo 2'ye bakıldığında serilerin 1. farklarının alındığında durağan olduğu görülmektedir.

Sabit ve sabit trendli birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde genel olarak eş bütünleşme analizinde birinci farkta durağanlık şartının sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla eş bütünleşme analizine geçilebilir. Dış ticaret ve döviz kuru arasındaki ilişkinin yer aldığı analizde yukarıda belirtildiği üzere ithalat ve ihracat için iki ayrı model oluşturulmuştur. Bu sebeple önce ihracat fonksiyonu için gerekli analizler Model 19 vasıtasıyla, ardından ithalat için gerekli analizler Model 20 yardımıyla tahmin edilmiştir.

3.5.1. İhracat Fonksiyonu İçin Yapılan Analizler

Bu bölümde genel olarak ihracat ile dış ticaret korelasyonu analiz edilmiş ve bulunan denklem aşağıdaki gibidir.

$$\log x = \alpha + \beta_0 reer + \beta_1 yf + u_t \quad (1)$$

Yukarıdaki denklemle ilgili olarak VAR Analizi, Johansen Eş bütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Analizi yapılmıştır.

3.5.1.1. VAR Modeli

VAR Modeliyle ilgili analizin ilk aşamasında uygun gecikme uzunluğunun seçilmesi gerekmektedir. VAR denkleminin optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi için yapılan analiz sonucunda Schwarz (SC) bilgi kriterine göre 1 gecikme; Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterine göre 2 gecikme; diğer araştırma analiz kriterlerine göre ise 5 gecikme kullanılması gerekmektedir.

Akaike (AC) tarafından önerilen 5 gecikme uzunluklu VAR modelinin ilgili analizlerde kullanılması uygun görülmüştür. İhracat modeline ait gecikme uzunluğuna ait sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. İhracat Fonksiyonu için Optimal Gecikme Sayısının Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-831.6024	NA	0.345825	7.451807	7.497499	7.470251
1	-792.6685	76.47736	0.264721	7.184540	7.367307*	7.258314
2	-773.0165	38.07570	0.240716	7.089433	7.409275	7.218537*
3	-764.7696	15.75757	0.242368	7.096157	7.553074	7.280591
4	-747.9226	31.73855	0.226017	7.026094	7.620086	7.265858
5	-734.8419	24.29260*	0.218004*	6.989660*	7.720727	7.284754
6	-726.0962	16.00781	0.218608	6.991930	7.860072	7.342355
7	-721.8373	7.681264	0.228216	7.034261	8.039479	7.440016
8	-716.9515	8.680893	0.236967	7.070996	8.213288	7.532081

* indicates lagOrder selected by the criterion

LR: sequentialmodified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarzinformation criterion

HQ: Hannan-Quinninformation criterion

VAR modeliyle ilgili uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra VAR modelinin istikrarlılığı için yapılan analizler sonucunda Ekler kısmında Şekil A1'de görüldüğü üzere ters kökler birim çember içinde yer aldığı için, Lütkepohl'e (1991) göre, VAR modeli durağan bir sürece sahiptir. Böylece 5 gecikmeli VAR modelinin, doğrulama testleri göz önünde bulundurulduğunda etkin ve tutarlı olduğu görülmektedir. İhracat modeline ait VAR modeline Tablo 4'de yer verilmiştir.

Tablo 4. İhracat Fonksiyonu İçin VAR Analizi

	D(LOGX)	D(REER)	D(YF)
D(LOGX(-1))	-0.61 (0.0683 5) [- 8.9652	28152.249887 (1.80 920) [1.243	1.261557 (0.85 626) 1.47
D(LOGX(-2))	-0.357815 (0.07952) [-4.49942]	-0.114295 (2.10486) [-0.05430]	0.207377 (0.99 619)
D(LOGX(-3))	-0.201139 (0.08159) [-2.46512]	1.613806 (2.15 962) [1.243	0.665256 (1.02 211)
D(LOGX(-4))	-0.189948 (0.07926) [-2.39653]	3.364186 (2.09 784) [1.243	2.674906 (0.99 287)
D(LOGX(-5))	-0.161682 (0.06867) [-2.35437]	-0.253596 (1.81764) [-0.13952]	3.196364 (0.86 025)
D(REER(-1))	0.004764 (0.0025 7) [1.243	0.346647 (0.06 807) [1.243	0.025201 (0.03 221)
D(REER(-2))	-0.001911 (0.00268) [-0.71337]	-0.307591 (0.07092) [-4.33736]	-0.012774 (0.03356) [-0.38059]
D(REER(-3))	0.001139 (0.0027 8) [1.243	0.071298 (0.07 355) [1.243	0.030150 (0.03 481)
D(REER(-4))	-0.000744 (0.00266) [-0.27925]	-0.118851 (0.07048) [-1.68620]	-0.018518 (0.03336) [-0.55512]
D(REER(-5))	0.000455 (0.0025 1) [1.243	-0.106806 (0.06638) [-1.60908]	0.020257 (0.03 141)
D(YF(-1))	-0.000649 (0.00536) [-0.12109]	0.242302 (0.14 183) [1.243	0.103856 (0.06 712)
D(YF(-2))	-0.003334 (0.00523) [-0.63720]	-0.054713 (0.13850) [-0.39504]	-0.112496 (0.06555) [-1.71620]
D(YF(-3))	0.007992 (0.00515)	0.046948 (0.13631)	-0.219109 (0.06451)

	[1.55187]	[0.34443]	[-3.39642]
D(YF(-4))	0.008618 (0.00525)	-0.034723 (0.13885)	0.234721 (0.06571)
	[1.64288]	[-0.25008]	[3.57193]
D(YF(-5))	-0.002693 (0.00538)	-0.095795 (0.14250)	-0.006559 (0.06744)
	[-0.50016]	[-0.67224]	[-0.09725]
C	0.019921 (0.00759)	-0.220359 (0.20079)	-0.018142 (0.09503)
	[2.62601]	[-1.09748]	[-0.19092]
R-squared	0.311940	0.201938	0.216547
Adj. R-squared	0.263025	0.145204	0.160852
Sumsq. resids	2.504744	1754.703	393.0441
S.E. equation	0.108953	2.883769	1.364833
F-statistic	6.377274	3.559367	3.888042
Loglikelihood	189.4186	-554.2184	-384.4073
Akaike AIC	-1.527917	5.023951	3.527818
Schwarz SC	-1.286511	5.265357	3.769224
Meandependent	0.007619	-0.136828	0.039058
S.D. dependent	0.126915	3.119100	1.489910
Determinant (dofadj.)	residcovariance	0.178839	
Determinant		0.143626	
Loglikelihood		-746.0453	
Akaikeinformationcriteri		6.995994	
Schwarzcriterion		7.720212	
Number of coefficients		48	

3.5.1.2. Johansen Eş bütünleşme Analizi

Birim kök ve VAR analizi yapıldıktan sonra, Johansen Eş bütünleşme Testi incelenen periyotta Türkiye ekonomisine ait döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasında uzun dönemli ilişkiyi test etmek için kullanılmıştır. Tablo 5, bu test sonucunu sunmaktadır.

Tablo 5. Trace ve Max-Eigenvalue İstatistik Değerleri Sonuçları

Hipotez	İz İstatistiği	Kritik Değer %5	Olasılık
None	13.82038	29.79707	0.8505
At most 1	4.627475	15.49471	0.8470
At most2	0.445143	3.841466	0.5046
Hipotez	Maksimum Özdeğer	Kritik Değer %5	Olasılık
None	9.192904	21.13162	0.8166

At most 1	4.182331	14.26460	0.8396
At most2	0.445143	3.841466	0.5046

Johansen Eş bütünleşme Testi sonuçlarına bakıldığında seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olmadığı görülmektedir.

$H_0: r=0$ eş bütünleşme yoktur şeklindeki sıfır hipotezi İz İstatistik değeri (13.82) ve Maksimum Özdeğer test istatistik değeri (9.19), tablo değerlerinden (İz İstatistik tablo değeri: 29.79 ve Maksimum Özdeğer tablo değeri: 21.13) küçük olduğundan H_0 kabul edilir. Yani İz İstatistiğine ve Maksimum Özdeğer istatistiğine göre seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.1.3. FMOLS ve DOLS Sonuçları

Seriler arasındaki uzun dönem eş bütünleşme katsayılarının tahmini FMOLS ve DOLS ile tahmin edilmiştir. Bulgular aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 6. FMOLS ve DOLS Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata t-istatistiği	Olasılık Değerleri
FMOLS Sonuçları			
REER	0.020792	0.002429 8.559232	0.0000
YD	0.023554	0.005079 4.637773	0.0000
DOLS Sonuçları			
REER	0.017207	0.001719 10.00775	0.0000
YD	0.017397	0.003708 4.691377	0.0000

FMOLS ve DOLS sonuçlarına göre katsayıların pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Reel efektif döviz kuru değişkeninin katsayısı FMOLS testinde 0.020 ve DOLS testinde 0.017; yurt içi gelir değişkeninin katsayısı ise FMOLS testinde 0.023 ve DOLS testinde 0.017 olarak elde edilmiştir. Her iki testten elde edilen katsayıların birbirine oldukça yakın değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.1.4. Granger Nedensellik Analizi

Granger Nedensellik Analizi, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Sonuçlar aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 7. Granger Nedensellik Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	F istatistiği	Olasılık Değeri
REER → M	9.941994	0.0191
YD → M	12.16368	0.0068
M → REER	5.320176	0.1498
YD → REER	0.520720	0.9143
M → YD	5.570569	0.1345
REER → YD	1.827905	0.6089

¶

Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre döviz kurundaki değişimlerin yalnızca ithalat üzerinde tek yönlü bir nedensellik olduğu belirlenmiştir.

3.5.2. İthalat Fonksiyonu İçin Yapılan Analizler

İthalat ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi analiz etmek için oluşturulan denklemimiz şu şekildedir.

$$\log m = \alpha + \beta_0 reer + \beta_1 yd + u_t \quad (12)$$

Yukarıdaki denklemle ilgili olarak VAR, Johansen Eş bütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi'ne ait sonuçlar şu şekilde gerçekleşmiştir.

3.5.2.1. VAR Modeli

VAR modeli ile ilgili analizlerin ilk aşamasında, modelde kullanılacak uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Yapılan analizler sonucunda, optimal gecikme uzunluğu Schwarz (SC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterlerine göre 2, Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE) ve Akaike (AIC) bilgi kriterlerine göre ise 3 olarak belirlenmiştir.

Modelin analiz sürecinde Akaike (AIC) bilgi kriteri tarafından önerilen 3 gecikme uzunluğu, analizlerin doğruluğunu artırmak amacıyla seçilmiş ve kullanılmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, ithalat modeline ilişkin gecikme uzunluğu belirleme sonuçlarına Ekler kısmında yer alan Tablo 8'de detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Belirlenen gecikme uzunluğunun ardından, VAR modelinin istikrarının kontrol edilmesi amacıyla yapılan analizler sonucunda, Lütkepohl (1991) tarafından belirtilen VAR modeli durağanlık kriterlerini karşıladığını göstermektedir. Bu doğrultuda, kullanılan 3 gecikme uzunluğuna sahip VAR modelinin etkin ve güvenilir sonuçlar

sunduğu ifade edilebilir. İthalat modeline ilişkin VAR analizi sonuçları, detaylı olarak Ekler kısmında yer alan Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 8. İthalat Fonksiyonu İçin Optimal Gecikme Sayısının Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1070.304	NA	1.482093	8.907086	8.950465	8.924563
1	-1033.263	72.85221	1.174402	8.674382	8.847898	8.744288
2	-1006.865	51.26288	1.016551	8.529998	8.8336532	8.652335*
3	-997.6133	17.73520*	1.014528*	8.527911*	8.961703	8.702678
4	-988.8171	16.64345	1.016419	8.529602	9.093532	8.756799
5	-984.9051	7.304504	1.060544	8.571827	9.265894	8.851454
6	-981.7620	5.790687	1.113807	8.620431	9.444636	8.952488
7	-977.7570	7.278783	1.161581	8.661884	9.616226	9.046371
8	-971.8894	10.51790	1.193028	8.687879	9.772359	9.124796

LR: sequentialmodified LR test statistic (each test at 5% level)

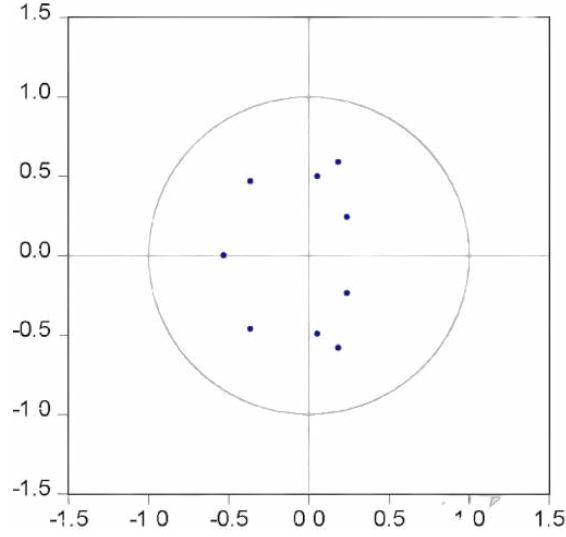
FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarzinformation criterion

HQ: Hannan-Quinninformation criterion

Not: * ilgili bilgi kriterine göre belirlenen gecikmeyi göstermektedir.
Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Şekil 1. İthalat Fonksiyonu için AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerinin Birim Çember Konumu

Tablo 9. İthalat Fonksiyonu İçin VAR Analizi

	D(LOGM)	D(REER)	D(YD)
D(LOGM(-1))	-0.530812	1.842237	0.977729
	(0.06762)	(1.92708)	(2.13899)
	[-7.84952]	[0.95597]	[0.45710]
D(LOGM(-2))	-0.262592	-2.023083	5.195852
	(0.07332)	(2.08943)	(2.31919)
	[-3.58143]	[-0.96824]	[2.24037]
D(LOGM(-3))	0.047577	-2.803115	1.974234
	(0.06683)	(1.90447)	(2.11389)
	[0.71191]	[-1.47186]	[0.93394]
D(REER(-1))	0.007077	0.356903	0.093727
	(0.00226)	(0.06429)	(0.07136)
	[3.13704]	[5.55135]	[1.31343]
D(REER(-2))	-0.001930	-0.277165	-0.051718
	(0.00235)	(0.06705)	(0.07443)
	[-0.82007]	[-4.13349]	[-0.69488]
D(REER(-3))	0.002140	0.040887	0.018293
	(0.00227)	(0.06479)	(0.07192)
	[0.94104]	[0.63102]	[0.25435]

D(YD(-1))	0.006324 (0.00211) [2.99947]	-0.022213 (0.06009) [-0.36969]	-0.114473 (0.06669) [-1.71642]
D(YD(-2))	0.004491 (0.00211) [2.13021]	-0.023822 (0.06008) [-0.39653]	-0.184373 (0.06668) [-2.76491]
D(YD(-3))	0.001039 (0.00214) [0.48500]	-0.037376 (0.06104) [-0.61229]	-0.219359 (0.06776) [-3.23751]
C	0.010906 (0.00689) [1.58357]	-0.135212 (0.19626) [-0.68893]	0.540157 (0.21785) [2.47955]
R-squared	0.263307	0.165995	0.087311
Adj. R-squared	0.235213	0.134190	0.052505
Sumsq. Resids	2.556715	2076.298	2558.030
S.E. equation	0.104084	2.966121	3.292280
F-statistic	9.372283	5.219102	2.508512
Loglikelihood	212.6339	-611.4191	-637.0832
Akaike AIC	-1.647430	5.052188	5.260839
Schwarz SC	-1.504937	5.194681	5.403332
Meandependent	0.007626	-0.218293	0.397300

3.5.2.2. Johansen Eş bütünleşme Analizi

Döviz kurları ile ithalat ve ihracat hacmine olan etkisini uzun dönemli ilişkiyi değerlendirmek amacıyla Johansen Eş bütünleşme Testi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Trace ve Max-Eigenvalue İstatistik Değerleri Sonuçları

Hipotez	İz istatistiği	Kritik Değer %5	Olasılık
None*	30.03537*	29.79707	0.0469
At most1	8.807002	15.49471	0.3835
At most2	0.248817	3.841466	0.6179
Hipotez	Maksimum Özdeğer	Kritik Değer %5	Olasılık
None*	21.22837*	21.13162	0.0485
At most1	8.558185	14.26460	0.3248
At most2	0.248817	3.841466	0.6179

* Hipotezin 0.05 düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

İthalat fonksiyonu için Johansen Eş bütünleşme Testi sonuçları, seriler arasında bir eş bütünleşme ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. İz İstatistiği (30.03) ve Maksimum Özdeğer İstatistiği (21.22), ilgili tablo değerlerinden (İz İstatistiği: 29.79 ve Maksimum Özdeğer: 21.13) büyük olduğu için sıfır hipotezi ($H_0: r=0$, eş bütünleşme yoktur) reddedilmiştir.

Bu nedenle, alternatif hipotez ($H_1: r>1$) kabul edilmektedir. Hem İz İstatistiği hem de Maksimum Özdeğer İstatistiği sonuçları, seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymaktadır.

3.5.2.3. FMOLS ve DOLS Sonuçları

FMOLS VE DOLS analizlerine ait sonuçlar Tablo 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. FMOLS ve DOLS Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata t-istatistiği	Olasılık Değerleri
FMOLS Sonuçları			
REER	0.020792	0.002429 8.559232	0.0000
YD	0.023554	0.005079 4.637773	0.0000
DOLS Sonuçları			
REER	0.017207	0.001719 10.00775	0.0000

YD 0.017397 0.003708 4.691377 0.0000

FMOLS ve DOLS analizleri, katsayıların pozitif ve anlamlı olduğunu göstermektedir. Reel efektif döviz kuru değişkeninin katsayısı FMOLS testinde 0.020, DOLS testinde ise 0.017 olarak hesaplanmıştır. Benzer şekilde, yurt içi gelir değişkeninin katsayısı FMOLS testinde 0.023, DOLS testinde ise 0.017 olarak tespit edilmiştir. Her iki yöntemden elde edilen katsayıların birbiriyle oldukça uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

3.5.2.4. Granger Nedensellik Analizi

Granger Nedensellik Analizi, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 12. Granger Nedensellik Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık Değeri
REER → M	9.941994	0.0191
YD → M	12.16368	0.0068
M → REER	5.320176	0.1498
YD → REER	0.520720	0.9143
M → YD	5.570569	0.1345
REER → YD	1.827905	0.6089

Granger Nedensellik Analizi sonuçları, reel döviz kurundaki değişimlerin yalnızca ithalat üzerinde tek yönlü bir ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun dışında, diğer değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ülkeler arasındaki ticaret hacmi önemli ölçüde artmış ve bu durum dış ticaretin ekonomik sistemler içerisindeki kritik rolünü daha belirgin hale getirmiştir. Dış ticaretin gerçekleştirilmesi için döviz kullanımının zorunlu olması, döviz kuru ile dış ticaret arasındaki etkileşimin incelenmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Döviz kurundaki değişimler, fiyatlar genel seviyesini etkileyerek ithalat ve ihracatın maliyetini değiştirmekte, dolayısıyla dış ticaret üzerinde doğrudan etkiler yaratmaktadır. Bunun yanı sıra, döviz kurundaki dalgalanmalar, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde belirsizlik ve riskleri artırarak dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Döviz kurunun makroekonomik göstergelerle doğrudan ilişkilere sahip olması ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sıkça dalgalanmalar yaşanması, döviz kuru ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin detaylı bir şekilde incelenmesine olanak sağlamıştır.

Türkiye, 1980’li yıllarda dışa kapalı bir ekonomik modelden dışa açık bir modele geçiş yapmıştır. Bu dönüşüm, döviz kuru ve dış ticaret değişkenlerinin önemini artırmış ve bu alanları akademik çalışmalar için odak noktası haline getirmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın ilk bölümünde giriş ve dış ticaret kısmına yer verilmiş, ikinci bölümde ise döviz kurlarının kavramsal çerçevesi detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Döviz kurunun tanımı, türleri, sistemleri ve döviz kuru belirleme modelleri kapsamlı şekilde açıklanmış, ardından dış ticaret politikalarının amaçları ve araçları irdelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, döviz kurunun değişimlerinin ithalat ve ihracata olan etkileri, zaman serisi modelleri ile analiz edilmiştir. Analizlerde, 2000 Ocak- 2023 Ekim dönemini kapsayan aylık verilere dayanılarak ihracat, ithalat, reel efektif döviz kuru, yurt içi gelir ve yurt dışı gelir değişkenlerini içeren iki ayrı model oluşturulmuştur. Zaman serisi analizlerinde öncelikle serilerin durağanlık durumları Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (KPSS) testleri kullanılarak ölçülmüştür. Analiz, serilerin birim kök içerdiğini, ancak birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini ortaya koymuştur. Serilerin durağanlaştırılmasının ardından VAR modeli oluşturulmuş ve bu modelin istikrar, normalite ve ardışık bağımlılıktan arı olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönem ilişkilerini incelemek amacıyla Johansen Eş bütünleşme Analizi, kısa dönem ilişkileri değerlendirmek için ise Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır.

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiye dair literatürde benzer çalışmalar bulunmasına rağmen, bu çalışmada ithalat ve ihracat değişkenleri için ayrı ayrı modeller oluşturularak analiz yapılması literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Çalışmanın temel bulguları şu şekilde özetlenebilir:

İhracat modeli bulguları:

- Johansen Eş bütünleşme Analizi sonuçları, döviz kuru, yabancı gelir ve ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmadığını göstermektedir.
- Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre döviz kuru ve yabancı gelir, ihracatın Granger nedeni değildir. Ancak, ihracattan yabancı gelire doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu durum, Türkiye’de ihracatın dünya ekonomisinin genişleme ve daralma dönemleriyle paralellik gösterdiği şeklinde açıklanabilir. Bu bulgu, Gül ve Ekinci (2006) tarafından elde edilen sonuçlarla uyumlu değildir.
- FMOLS ve DOLS analizleri hem döviz kuru hem de yabancı gelir değişkenlerinin ihracat üzerinde pozitif ve anlamlı etkiler yarattığını göstermektedir. Her iki analizden elde edilen katsayıların birbirine oldukça yakın olması, döviz kuru ve yabancı gelirin ihracat üzerindeki etkisinin büyüklük ve yön açısından benzer olduğunu ortaya koymaktadır.
- Teorik beklentilerin aksine, eş bütünleşme ve nedensellik ilişkileri gözlenmezken, katsayı tahminleri ihracat üzerinde anlamlı etkiler olduğunu göstermiştir.

İthalat modeli bulguları:

- Johansen Eş bütünleşme Analizi sonuçlarına göre ithalat ve döviz kuru arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu saptanmıştır.
- Granger Nedensellik Testi hem döviz kurundan ithalata hem de yurt içi gelirden ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.
- FMOLS ile DOLS sonuçlarına göre, ithalat üzerinde döviz kuru ve yurt içi gelir değişkenlerinin pozitif ve anlamlı etkileri bulunmaktadır. Her iki analiz yöntemiyle elde edilen katsayıların benzerliği, ithalatın döviz kuru ve yurt içi gelirden benzer şekilde etkilendiğini göstermektedir.

Çalışmanın bulguları, literatürdeki bazı sonuçlarla uyum gösterirken, analiz dönemi ve yöntem farklılıkları nedeniyle bazı ayrışmalar da gözlemlenmiştir. Genel olarak, döviz kuru ile dış ticaret arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde döviz kuru dalgalanmalarının, ithalat üzerinde ihracata kıyasla daha belirleyici olduğu

görülmektedir. Ayrıca, yurt içi gelirin ithalat üzerindeki güçlü etkisi, döviz kuru politikalarının ithalat üzerindeki sınırlı etkisini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, döviz kurunun ithalat ve ihracat üzerine olan etkisinin sürdürülebilir politikalar geliştirilmesi açısından kritik öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmaların ticaret hacmini olumsuz etkilediği göz önünde bulundurularak, döviz kurunda istikrarı sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmesi önerilmektedir. Gelecekteki çalışmalarda, farklı veri setleri ve modellerle yapılacak analizler, döviz kuru-dış ticaret ilişkisine dair daha kapsamlı bir anlayış sunabilir.

Öneriler

Döviz Kuru Belirsizliğini Azaltmaya Yönelik Politikalar Geliştirilmelidir

Çalışmanın bulguları, döviz kuru oynaklığının özellikle ihracat üzerinde olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve diğer ilgili kurumlar, döviz kuru belirsizliğini azaltmaya yönelik politika araçlarını daha etkin bir şekilde kullanmalıdır. Örneğin, döviz piyasalarına müdahaleler, döviz rezervlerini güçlendirme ve uzun vadeli döviz kuru istikrarını hedefleyen mekanizmalar, ihracatçıların maliyetlerini daha öngörülebilir hale getirebilir.

İhracatçılara Yönelik Finansal Destek ve Risk Yönetimi Araçları Sağlanmalıdır

Döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ihracat olan olumsuz etkisini en aza indirmek için ihracatçı firmalara yönelik finansal destek mekanizmaları oluşturulmalıdır. Özellikle, döviz kuru riskine karşı koruma sağlayan risk yönetim araçlarının kullanımını teşvik etmek amacıyla uygun maliyetli finansman ve danışmanlık hizmetleri sunulabilir. Ayrıca, ihracatçıların döviz kuru riskini yönetebilmeleri için eğitim programları ve rehber dokümanlar hazırlanmalıdır.

Makroekonomik Stabilitate Sağlanmalıdır

Döviz kuru oynaklığını etkileyen faktörler arasında enflasyon, faiz oranları ve politik istikrar önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle, hükümet ve ekonomi yönetimi, enflasyonu kontrol altına almak ve faiz oranlarında istikrar sağlamak için kapsamlı ekonomik reformlar gerçekleştirmelidir. Ayrıca, politik istikrarın sağlanması, yabancı yatırımcıların güvenini artırarak döviz piyasalarındaki dalgalanmaları azaltabilir.

İthalatın Yapısal Özellikleri Daha Fazla Analiz Edilmelidir

Çalışma, ithalatın döviz kuru oynaklıklarına karşı ihracattan daha dayanıklı olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum, ithalatın yapısal özelliklerinden kaynaklanabilir. Bu nedenle, ithalatın hangi sektörlerden kaynaklandığı, hangi ürünlerin ithalatının döviz kuru dalgalanmalarından daha az etkilendiği gibi konular detaylı bir şekilde

incelenmelidir. Bu analizler, ithalatın döviz kuru dalgalanmalarına duyarlılığını azaltacak sektörel stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Dış Ticaret Stratejileri Gözden Geçirilmelidir

Türkiye'nin dış ticaret stratejileri, döviz kuru dalgalanmalarının etkilerini en aza indirecek şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Özellikle, döviz kurundaki dalgalanmalardan daha az etkilenen pazarlara ihracat yapılması teşvik edilmelidir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin dış ticaretinde döviz kuru dalgalanmalarının etkilerini azaltmak için bölgesel ticaret anlaşmalarına daha fazla önem verilmelidir.

Sektörel Bazda Özel Politikalar Geliştirilmelidir

Döviz kuru dalgalanmalarının etkileri sektörden sektöre değişiklik gösterebilir. Örneğin, ihracat ağırlıklı çalışan tekstil ve otomotiv sektörleri, döviz kuru dalgalanmalarından daha fazla etkilenebilir. Bu nedenle, sektörel bazda politika önerileri geliştirilmeli ve ihracatın rekabet gücünü artıracak özel teşvikler sağlanmalıdır. Özellikle, katma değeri yüksek ürünlerin ihracatını artırmaya yönelik teşvik programları uygulanabilir.

Küresel Ekonomik Faktörler Dikkate Alınmalıdır

Döviz kuru dalgalanmalarının etkilerinin sadece Türkiye'nin iç dinamiklerinden değil, aynı zamanda küresel ekonomik koşullardan da etkilendiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin döviz kuru politikalarının küresel ekonomik gelişmelerle uyumlu bir şekilde belirlenmesi önerilmektedir. Özellikle, uluslararası finansal kuruluşlarla işbirliği yapılarak küresel ekonomik dalgalanmalara karşı koruma sağlayacak mekanizmalar geliştirilebilir.

Daha Kapsamlı Çalışmalar Yapılmalıdır

Bu çalışma, döviz kuru ve ithalat ihracat ilişkisini klasik ve gelişmiş ekonometrik yöntemler ile bulgular sunmakla birlikte, gelecekteki araştırmaların daha kapsamlı veri setleri ve yöntemlerle yapılması önerilmektedir. Özellikle, sektör bazlı analizlerin detaylandırılması ve döviz kuru dalgalanmalarının farklı bölgesel ticaret ortaklıkları üzerindeki etkilerinin incelenmesi, literatüre ve uygulamaya daha fazla katkı sağlayabilir.

Alternatif Döviz Kuru Politikaları Tartışılmalıdır

Döviz kuru dalgalanmalarının etkilerini en aza indirmek için daha ayarlanabilir ve alternatif versiyonu ile nasıl olabileceği tartışılmalı ve uygulanabilirliği değerlendirilmelidir. Türkiye'nin mevcut dalgalı döviz kuru rejimi, bazı avantajlar sunarken, ihracatçıların üzerindeki riskleri artırmaktadır. Bu bağlamda, alternatif politikalarla ilgili senaryo analizleri yapılabilir.

Literatüre Katkı

Bu çalışma, döviz kuru ile ithalat ve ihracat ilişkisine dair literatüre birkaç önemli katkıda bulunmuştur. İlk olarak, geniş bir zaman dilimini (2000-2023) kapsayan veri setiyle, Türkiye'nin ekonomik dinamiklerini uzun vadeli bir perspektifle ele almıştır. Literatürdeki pek çok çalışma, kısa vadeli etkiler üzerine yoğunlaşırken, bu çalışma kısa ve uzun vadeli analizleri kapsayarak döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret üzerindeki etkilerini bütüncül bir şekilde değerlendirmiştir. Özellikle, GARCH modeli ve Johansen eş bütünleşme testi gibi yöntemlerle döviz kuru oynaklığının ithalat ve ihracat üzerindeki etkileri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

İkinci olarak, döviz kuru oynaklığının asimetric etkilerine odaklanarak, ithalat ve ihracatın döviz kuru dalgalanmalarına farklı tepkiler verdiğini göstermiştir. İhracatın döviz kuru belirsizliğine karşı daha duyarlı olduğu ve bu durumun özellikle ihracatçı firmaların uluslararası rekabet gücünü azalttığı belirlenmiştir. Literatürde sınırlı sayıda çalışma, ithalatın döviz kuru oynaklığına karşı daha dayanıklı olduğunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu çalışmanın bulguları, bu farkı açıklamaya yönelik yeni bir perspektif sunmaktadır.

Çalışma, kullanılan yöntemler açısından literatüre teknik bir katkı sağlamaktadır. Döviz kuru ile ithalat ve ihracat etkilerini anlamak için VAR, ARDL ve Granger nedensellik analizleri gibi klasik yöntemlerin yanı sıra, GARCH modeli ile dalgalanmaların dinamik etkilerini de analiz etmiştir. Bu yaklaşım, literatürdeki geleneksel analizlerin ötesine geçerek, daha derinlemesine bir anlayış sağlamıştır.

Uygulayıcılara Katkı

Çalışmanın bulguları hem politika yapıcılar hem de işletme yöneticileri açısından önemli pratik katkılar sunmaktadır. Politika yapıcılar açısından, döviz kuru belirsizliklerinin ihracat olan negatif etkilerinin indirgemek için ekonomik politikaların geliştirilmesi gerektiği ortaya konmuştur. Döviz kuru belirsizliğini azaltacak önlemler, özellikle ihracat sektöründeki rekabet gücünü artırmada kritik bir rol oynayabilir. Bu bağlamda, merkezi bankaların döviz piyasalarındaki dalgalanmalara müdahale politikaları, uzun vadeli döviz kuru istikrarını sağlamada önemli bir araç olarak değerlendirilebilir.

İhracatçı firmalar açısından, döviz kuru riskine karşı korunma stratejilerinin geliştirilmesi gerektiği önerilmektedir. Özellikle, risk yönetim araçlarının kullanımı ve maliyet yönetimi gibi stratejik planlamalar, firmaların döviz kuru dalgalanmalarından kaynaklanan olumsuz etkileri azaltmalarına yardımcı olabilir. Çalışmanın sonuçları, işletme yöneticilerine döviz kuru risk yönetimi konusunda rehberlik edecek pratik bilgiler sunmaktadır.

Ayrıca, ithalatçı firmalar için döviz kuru dalgalanmalarının maliyet üzerindeki sınırlı etkilerine rağmen, belirsizliğin diğer faktörlere (örneğin, lojistik maliyetler veya

küresel ticaret politikaları) olan dolaylı etkilerinin de dikkate alınması gerektiği önerilmektedir. Bu bağlamda, ithalatçı firmaların uzun vadeli planlama yaparken döviz kuru politikalarına duyarlı olmaları ve risk yönetiminde proaktif yaklaşımlar benimsemeleri önerilmektedir.

Kısıtlılıklar

Bu çalışmanın bazı kısıtlılıkları bulunmaktadır ve bu durum sonuçların kapsamlılığını sınırlayabilir. İlk olarak, kullanılan veri seti yalnızca 2000-2023 dönemini kapsamaktadır. Bu durum, döviz kuru ve dış ticareti ilişkisini etkileyen daha eski dönemlere dair kapsamlı bir değerlendirme yapılmasını engellemektedir. Türkiye ekonomisinin 1980'lerdeki dışa açılma dönemi gibi önemli tarihsel olayların analize edilmemesi, bazı bağlamların gözden kaçmasına neden olabilir.

İkinci olarak, analiz yalnızca döviz kurunda meydana gelen değişimlerin ithalat ve ihracat üzerindeki ilişkisini ele almış, ancak bu ilişkiyi etkileyebilecek diğer makroekonomik faktörler (örneğin enflasyon, faiz oranları, politik istikrarsızlık, küresel ekonomik krizler) kapsam ve doğru sonuçlar elde edilmesini sağlayabilirdi. Örneğin küresel ekonomik krizlerin döviz kuru oynaklığı üzerindeki etkileri, ithalat ve ihracat dinamiklerini büyük ölçüde değiştirebilmektedir.

Üçüncü bir sınırlılık, kullanılan yöntemlerin bazı varsayımlar içermesidir. Örneğin, GARCH modeli döviz kuru oynaklığını analiz etmek için güçlü bir araç olsa da, bazı durumlarda diğer faktörlerin etkilerini izole etmekte sınırlamalarla karşılaşabilir. Ayrıca, kullanılan ekonometrik modellerin tümü, değişkenler arasındaki ilişkileri belirli doğrusal varsayımlar çerçevesinde ele almıştır. Ancak gerçek dünyadaki ekonomik ilişkiler, doğrusal olmayan ve karmaşık dinamiklere sahip olabilir.

Bu sınırlılıkların ötesinde, gelecekteki çalışmalarda, daha geniş bir veri seti ve farklı yöntemlerin kullanılması önerilmektedir. Ayrıca, küresel ticaret politikaları, sektör bazlı analizler ve döviz kuru oynaklığının mikro düzeydeki etkileri gibi konuların da araştırma kapsamına dahil edilmesi gerekmektedir. Bu tür yaklaşımlar, daha zengin ve çok yönlü bir analiz sağlamada faydalı olabilir.

Çalışmanın bulguları, literatürdeki bazı sonuçlarla uyum gösterirken, analiz dönemi ve yöntem farklılıkları nedeniyle bazı ayrışmalar da gözlemlenmiştir. Genel olarak, döviz kuru ile ithalat ve ihracat ilişkisinin arasında pozitif ve anlamlı olduğu sonucunu varılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde döviz kuru dalgalanmalarının, ithalat üzerinde ihracata kıyasla daha belirleyici olduğu görülmektedir ve döviz kurundaki dalgalanmaların maliyetleri etkilemesinden ihracat üzerinde ithalata oranla daha olumsuz bir etki bıraktığı saptanabilir. Ayrıca, yurt içi gelirin ithalat üzerindeki güçlü etkisi, döviz kuru politikalarının ithalat üzerindeki sınırlı etkisini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, döviz kuru ile ithalat ve ihracat arasındaki ilişkinin sürdürülebilir politikalar geliştirilmesi açısından kritik öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Döviz kurlarındaki aşırı dalgalanmaların ticaret hacmini olumsuz etkilediği göz önünde bulundurularak, döviz kurunda istikrarı sağlamaya yönelik politikalar, katma değeri yüksek olan ürünlerin ihracatının yapılmasına teşvik ve küresel ekonomik politikalara uyum sağlayacak ayarlanabilir sistem ile birlikte sektörler bazlı özel politikalar geliştirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, C., & Aksoy, M. (2016). Türkiye’de döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişki: ARDL modeli uygulaması. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 76-92.
- Aksu, M (2007).“Marshall–Lerner Yaklaşımı Çerçevesinde Reel Döviz Kuru VeTicaret Dengesi Arasındaki İlişki: Kuram Ve Türkiye Örneği, Adnan Menderes Üniversitesi, Sbe, İktisat Abd, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Aktaş, A., & Şahin, M. (2017). Döviz kuru oynaklığının Türkiye’nin dış ticareti üzerindeki etkileri: GARCH modeli uygulaması. *İktisat ve Yönetim Dergisi*, 24(2), 67-85.
- Apaydın, N. (2019). Türkiye’ de döviz kurları ile dış ticaret hacimleri arasındakiilişkinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Aral, A.(2015). Türkiye’de Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: 1992-2013 Dönemi Eşbütünleşme Analizi, (Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altındöken, Ö. (2020). Döviz kurları ve dış ticaret ilişkisi Türkiye örneğ (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, Mersin
- Arslan, E., & Şimşek, Y. (2020). Döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye’nin dış ticaretine etkisi: 2002-2019 dönemi analizi. *Ekonomi ve Politika Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 103-118.
- Atılğan, Ö.(2011). Türkiye’de Uygulanan Döviz Kuru Politikaları ve Reel Döviz Kurunun Dış Ticaret Dengesine Etkisi (1992-2010). (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, T., & Çiçek, S. (2017). Döviz kuru belirsizliği ve dış ticaret ilişkisi: GARCH modeli uygulaması. *İktisat ve Yönetim Dergisi*, 12(2), 34-50.
- Aydın, A., & Şimşek, Y. (2018). Döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği üzerine bir inceleme. *İktisat ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 34-52.
- Aydın, Z. (2018). Döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye’nin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi: 1995-2017 dönemi analizi. *Ekonomi ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 45-59.
- Aygören, Y .(2014). Döviz Kuru-Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Başak, F., & Korkmaz, S. (2015). Döviz kuru oynaklığının Türkiye'nin dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7(4), 123-139.
- Ceylan, M., & Yıldırım, E. (2018). Türkiye'de döviz kuru değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri: 1990-2017 dönemi. *İktisat ve Maliye Dergisi*, 14(2), 34-51.
- Çiçek, S. (2006) Türkiye'de Döviz Kuru Sistemleri Ve Politikalarının İhracata Etkileri(1980-2004), Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Danacı, Cem M.; Uluyol, Osman,(2010) “En Son Yaşanan Küresel Ekonomik Krizin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin İşletmeler Bazında Değerlendirilmesi Ve Bir Örnek Olay”, Turgut Özal Yönetim Ve Ekonomi Kongresi, Küresel Krizler Ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı, Malatya
- Demircioğlu, M. (2009). “Döviz Kuru Politikaları ve Dış Ticaret 1980 Sonrası Türkiye Örneği”. Yüksek Lisans Tezi, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Demir, M., & Koç, A. (2018). Döviz kuru belirsizliğinin dış ticaret üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Finansal Araştırmalar Dergisi*, 10(3), 76-91.
- Doğan, B., & Ertaş, S. (2015). Döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 16(3), 123-138.
- Doğukanlı, Hatice . Uluslararası Finans, Karahan Kitabevi, Adana, 2015.
- Hepaktan, Erdem. Uluslararası İktisat, Emek Matbaacılık, Eylül 2015.
- Erdem, M., & Tekin, A. (2020). Türkiye'de döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret üzerindeki etkileri: VAR modeli ve Granger Nedensellik Testi uygulaması. *Uluslararası İktisat ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 87-102.
- Erkan, S., & Kantar, G. (2016). Döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(3), 77-94.
- Ersin, Ö., & Çolak, E. (2018). Döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye'nin dış ticaret dengesi üzerindeki asimetric etkileri. *Ekonomi ve Finans Dergisi*, 15(3), 71-86.
- Gül, E., & Ekinci, A. (2006). Türkiye'de reel döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi: 1990-2006 dönemi analizi. *Uluslararası İktisat ve Yönetim Dergisi*, 10(1), 15-32.
- Gültekin, B., & Yıldırım, F. (2020). Türkiye'de döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi: ARDL ve Granger nedensellik analizi. *Uluslararası Ticaret ve Finans Dergisi*, 11(4), 89-105.

- Kaplan, M., & Yılmaz, S. (2021). Döviz kuru değişimlerinin Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkisi: ARDL ve Granger nedensellik testi. *İktisat ve İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 112-126.
- Kaya, F. (2016). Döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin dış ticaret üzerindeki etkileri: GARCH modeli analizi. *Finansal Piyasalar ve Ekonomik Beklentiler Dergisi*, 8(3), 45-63.
- Kaya, H., & Güner, A. (2017). Türkiye'de döviz kuru oynaklığının dış ticaret hacmi üzerindeki etkisi: ARDL modeli analizi. *Ekonomi ve İşletme Dergisi*, 5(2), 47-63.
- Keleş, Z., & Uysal, H. (2013). Türkiye'de döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerindeki etkileri: 1995-2012 dönemi. *Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 17(2), 45-58.
- Kılıç, B., & Demir, T. (2019). Döviz kuru oynaklığının ithalat ve ihracat üzerindeki etkileri: Türkiye üzerine bir analiz. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(1), 34-49.
- Köseoğlu, B., & Soylu, A. (2019). Türkiye'de döviz kuru belirsizliğinin dış ticaret üzerindeki etkileri: GARCH modeli analizi. *Finansal Piyasalar ve Ekonomik Beklentiler Dergisi*, 8(1), 87-104.
- Küçük, O., & Güneş, H. (2022). Döviz kuru oynaklığının dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Uluslararası Ekonomi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 78-95.
- Madura, J. (2006) International Financial Management, Cengage Learning, UK.
- Mankiw, N. G. (2010). Makroekonomi, 1. Baskı, Elif Yayınevi, Ankara, 145, 147-148.
- Mızırak, Z. (1995). "Türkiye'nin Dış Ticaretinde 1980 Sonrası Dönemde Meydana Gelen Yapısal Değişimin Ekonometrik Analizi (1973-1992)", Selçuk Üniversitesi, Sbe, İktisat Abd, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Ordu, C. (2013). DÖVİZ KURU DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ, (Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, A., & Aslan, M. (2015). Döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkileri: VAR analizi uygulaması. *İktisat ve Ticaret Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 56-73.
- Özcan, E., & Gültekin, F. (2021). Döviz kuru oynaklığının dış ticaret üzerindeki etkisi: Türkiye için bir uygulama. *Uluslararası Ekonomi ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 150-168.

- Özgür, F., & Şahin, E. (2020). Döviz kuru ve dış ticaret ilişkisi: Türkiye örneği üzerine bir inceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 10(3), 65-83.
- Özkan, G. (2020). Gelişmekte Olan Ülkelerde Reel Efektif Döviz Kurları ile Dış Ticaret İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi) İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
- Öztürk İlhan, Acaravcı Ali., (2003) “Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, *Review Of Social, Economic And Business Studies*, Sayı: 2, s. 197-206
- Öztürk, B., & Yıldız, R. (2019). Döviz kuru volatilitésinin dış ticaret üzerindeki etkisi: Türkiye için GARCH modeli analizi. *Finansal İktisat ve Ticaret Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 67-84.
- Sarı İlker, (2007). “Makroekonomik Değişkenlerin Dolarizasyon Sürecine Etkisi: Ampirik Bir Yaklaşım”, Uzman Yeterlilik Tezi, Tcmb Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara
- Seyidoğlu Halil, Uluslararası İktisat, Teori Politika Ve Uygulama Geliştirilmiş 12. Baskı, Güzem Yayınları, 1998
- Seyidoğlu ,Halil “Uluslararası Finans”, Geliştirilmiş 5. Baskı, Beta Yayıncılık, 2003
- Serin, N. (2001). Dış ticaret ve dış ticaret politikası. Yayına Haz. Ahmet Şahinöz, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, İmaj Yayınevi, Ankara, 310-311.
- TCMB. (2024). *Döviz Kurları*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Erişim adresi: www.tcmb.gov.tr
- TÜİK. (2024). *Dış Ticaret İstatistikleri*. Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim adresi: www.tuik.gov.tr
- Türedi, M., & Doğan, S. (2019). Türkiye’de döviz kuru volatilités ve dış ticaret performansı: 2000-2018 dönemi analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(3), 103-120.
- Taşdelen, İ. (2018). Türkiye’de kur değişimlerinin demir-çelik sektörü dış ticaretine etkisi. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi
- Uğurlu, F., & Aydoğan, H. (2020). Döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerindeki etkisi: ARDL ve Granger nedensellik testi ile bir analiz. *Uluslararası Ekonomik ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(4), 112-128.
- Yıldırım, E., & Demir, M. (2014). Döviz kuru değişimlerinin dış ticaret üzerindeki etkileri: VAR modeli analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 15(2), 89-105.

- Yıldız, E., & Çelik, T. (2021). Türkiye'nin döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri: VECM analizi. *İktisat ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 45-61.
- Yılmaz, A., & Tuncer, B. (2017). Türkiye'de döviz kuru belirsizliği ve dış ticaret performansı arasındaki ilişki: VAR modeli uygulaması. *Finans ve Ekonomi Dergisi*, 10(2), 33-48.
- Yılmaz, B. (2012). Türkiye'de döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret üzerindeki etkisi: 1980-2010 dönemi Johansen eşbütünleşme testi. *Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 7(4), 102-117.
- Yılmaz, B., & Kara, O. (2010). Döviz kuru dalgalanmalarının Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkileri: VAR modeli analizi. *Uluslararası Ekonomik ve Mali Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 45-61.

